

SPANNING

DEMOCRATISERING VAN DE ECONOMIE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 14, nummer 10, december 2012

DEMOCRATISERING VAN DE ECONOMIE

Deze Spanning is een bijzondere. Op verzoek van de Partijraad van de SP staan we stil bij de democratisering van de economie. Voor dit nummer hebben wij bijdragen gekregen van en gesproken met diverse mensen binnen en buiten de partij. In het inleidende artikel schetst Arjan Vliegthart aan de hand van een achttal vragen, de noodzaak van het thema democratisering van de economie en deze Spanning.

Ronald van Raak en Hans van Heijningen gaan beiden in op utopieën. Maar daar waar Van Raak spreekt over de gevaarlijke utopie van het marktdenken, waar de SP zich fel tegen verzet, heeft Van Heijningen het in zijn artikel juist over 'reële utopieën', die bruikbaar kunnen zijn in onze zoektocht naar sociale verandering.

Net als Van Raak betoogt Tiny Kox in zijn artikel dat de gedachte van 'meer markt en minder overheid' bij de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten onnozel en kortzichtig is gebleken.

In enige artikelen over de coöperatie wordt duidelijk hoe deze ondernemingsvorm kan bijdragen aan meer democratische controle door en zeggenschap van werknemers en consumenten.

SP-senator Geert Reuten schetst in zijn bijdrage de contouren van een economische democratie en bepleit een eerste stap naar democratisering van de economie via een gebrekkig democratisch gekozen Raad van Commissarissen.

Econoom David Hollanders zet zijn vraagtekens bij de democratische waarde van de economische

wetenschap, aangezien politici zich bij het nemen van beslissingen nogal eens laten leiden door economen, die ongekozen en niet altijd onafhankelijk zijn.

Sharon Gesthuizen gaat in op de manier waarop de SP in de Tweede Kamer omgaat met het bedrijfsleven. Zij laat zien dat de voorstellen van onze partij wel degelijk goed zijn voor het midden- en kleinbedrijf en daar ook op de nodige steun kunnen rekenen.

Arjan Vliegthart gaat in twee verschillende bijdragen in op het belang van de Flexwet voor de positie van flexwerkers en op de toekomst van de vakbeweging, die bepalend is voor een socialere economie.

Ondernemingsraad-adviseur Peter Meijer spreekt in zijn artikel over de mogelijkheden en beperkingen van ondernemingsraden in Nederland. Europarlementariër Dennis de Jong gaat in op de vraag hoe werknemers zich in Europees verband kunnen organiseren, terwijl SP-senator Tuur Elzinga dit op mondiaal niveau doet. In het kader van consumenten- en burgeracties blikt Tiny Kox terug op de succesvolle IKEA-acties die de SP eind jaren negentig samen met boze klanten voerde tegen kinderarbeid bij de multinational. Spreekt Hans van Heijningen onder meer met Jeroen Merk van de *Clean Clothes Campaign* over consumentenacties om kinderarbeid in de kledingindustrie in Azië tegen te gaan en houdt Seth Lievense, één van de initiatiefnemers van Occupy Amsterdam, een warm pleidooi voor een werkelijk duurzame economie.

INHOUD

3	ÉÉN MENS, ÉÉN STEM BETER DAN ÉÉN AANDEEL, ÉÉN STEM
5	DE LES VAN DE SP: LEREN LUISTEREN
8	UTOPIEËN MET EEN HOOG WERKELIJKHEIDSGEHALTE
10	'MEER MARKT EN MINDER OVERHEID' IS EEN ONNOZELE EN KORTZICHTIGE GEDACHTE GEBLEKEN'
13	'IN DE COÖPERATIE ZIJN WE ALLEMAAL GELIJK'
14	MEER BETROKKENHEID, MEER ZEGGENSCHAP
16	HOE KRIJGEN WE WEER GREEP OP ONZE VOLKSHUISVESTING?
18	DE GEKOZEN RAAD VAN COMMISSARISSEN
21	'DE PRAKTIJK LEERT ONS DAT HET OOK ANDERS KAN'
22	WAT IS DE DEMOCRATISCHE WAARDE VAN DE ECONOMISCHE WETENSCHAP?
24	DE SP EN HET BEDRIJFSLEVEN IN NEDERLAND HEBBEN ELKAAR HEEL WAT TE BIJEN
26	ZEKERHEID VOOR FLEX: EEN EINDE AAN TWEEDERANGS WERKNEMERS?
27	DE TOEKOMST VAN DE VAKBEWEGING: VAN CRUCIAAL BELANG VOOR EEN SOCIALE EN MENSWAARDIGE ECONOMIE
28	ONDERNEMINGSRADEN: MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN
30	'EUROPESE ONDERNEMINGSRADEN SLAAN NU NOG GEEN DEUK IN EEN PAKJE BOTER'
32	OPLOSSING VOOR CRISIS HEET DEMOCRATIE
34	WERKNEMERSBELANGEN IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF
36	IKEA: VAN VERDACHT BEDRIJF TOT INTERNATIONAAL VOORBEELDCONCERN
38	NAAR EEN WERKELIJK DUURZAME ECONOMIE
40	TOT BESLUIT

COLOFON

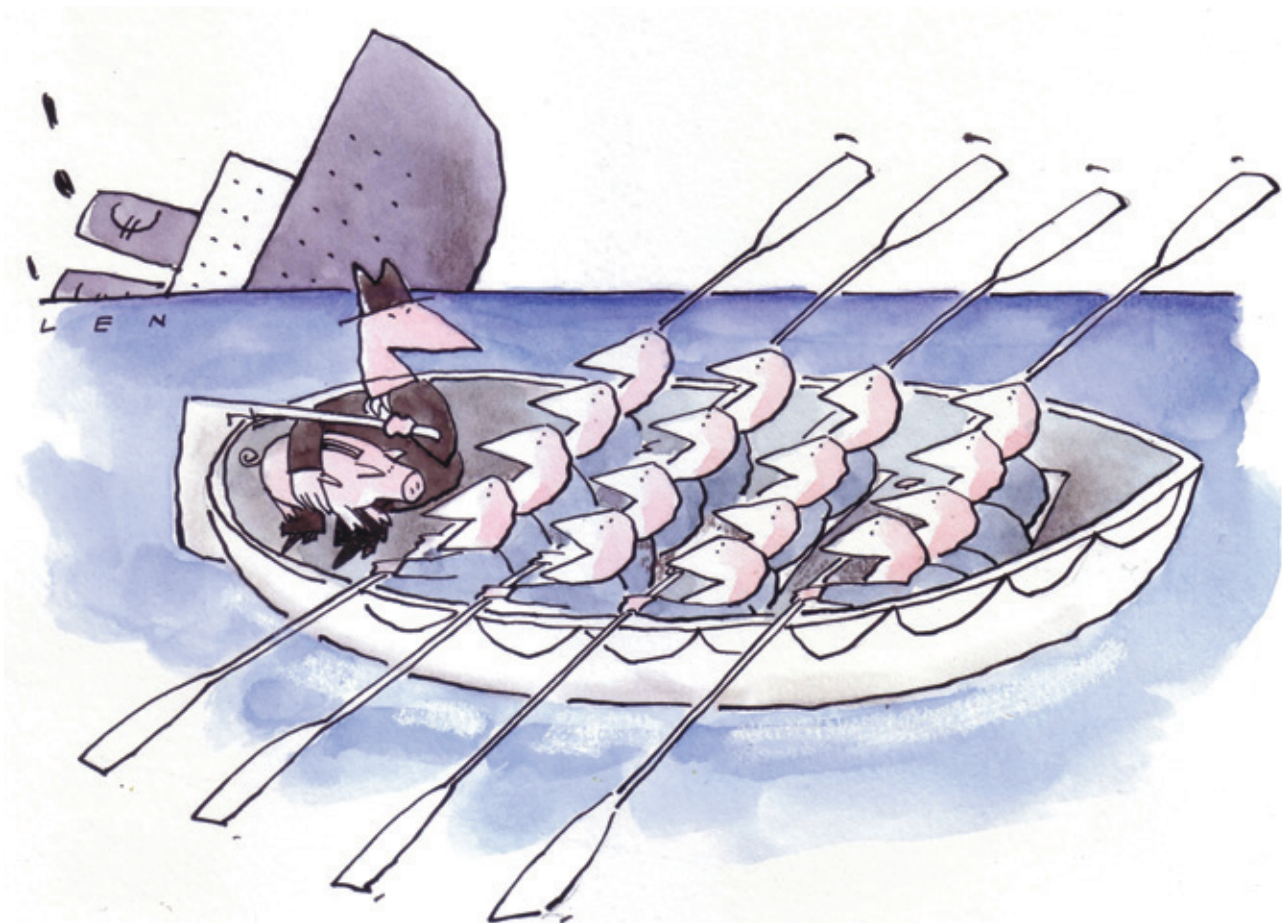
Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Tijmen Lucie
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh

Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Antoni Gracia
Gonnie Sluijs
Foto cover
Bas Stoffelsen

ÉÉN MENS, ÉÉN STEM BETER DAN ÉÉN AANDEEL, ÉÉN STEM

Acht vragen aan Arjan Vliegthart, directeur van het Wetenschappelijk Bureau van de SP, over de noodzaak van democratisering van de economie en van deze Spanning.

1. Waarom een Spanning over de democratisering van de economie?

‘Deze Spanning verschijnt op verzoek van de Partijraad. Tijdens de Partijraadsvergadering van juni 2012 is er gesproken over de democratisering van de economie. De huidige economische en financiële crisis maakt duidelijk dat een economie die vrij baan krijgt en haar eigen spelregels bepaalt, uit het lood raakt. Het huidige model loopt spaak en de rekening hiervan wordt gepresenteerd aan burgers die part noch deel hebben aan de oorzaken van deze crisis. Het is dan ook hoog tijd om nieuwe ideeën te ontwikkelen over hoe we de economie menselijker en socialer kunnen vormgeven.’

2. Dat klinkt goed, maar wat is dan precies ‘democratisering van de economie’? Betekent dat in de economie dezelfde regels moeten gelden als in de politiek? Of is het iets anders?

‘Dat is een lastige vraag. Op de Partijraad bleek al dat mensen vaak verschillende dingen verstaan onder de term

‘democratisering van de economie’. Voor sommigen gaat het erom dat werknemers de baas worden in hun eigen bedrijf. Zij wijzen bijvoorbeeld naar coöperaties: bedrijven waar een soort gildestructuur bestaat. Idealiter besluiten in een coöperatie de betrokkenen op basis van gelijkwaardigheid over strategische kwesties. In bedrijven die niet als zodanig zijn georganiseerd, kun je denken aan het organiseren van de macht van werknemers door middel van vakbonden, ondernemingsraden en een goede vertegenwoordiging van werknemers in de Raden van Commissarissen.

In een andere opvatting van democratisering van de economie stelt de overheid wetten en regels vast, die de grenzen en voorwaarden van de economische competitie bepalen, zodat rechten van werknemers gewaarborgd zijn, het algemeen belang veiliggesteld is, en er een gelijk speelveld bestaat voor het bedrijfsleven. Daar zijn veel voorbeelden van te geven: het algemeen verbindend verklaren van cao’s en het vastleggen van werk- en

winkeltijden. Maar ook op andere terreinen kan de politiek grenzen stellen aan de almacht van de markt. Denk bijvoorbeeld aan het beschermen van immateriële belangen op het gebied van duurzaamheid en milieu, of het instellen van quota voor mensen met een arbeidshandicap of het vastleggen van de stem van werknemers en andere belanghebbenden dan aandeelhouders in elke onderneming.’

3. Dat zijn toch verschillende visies op wat democratisering van de economie nu eigenlijk is. Staan die niet op gespannen voet met elkaar?

‘Ik zie ze eerder in samenhang; ze kunnen goed op elkaar aansluiten. Je kunt tegelijkertijd bezig zijn met het behartigen van werknemersbelangen binnen een onderneming en via de politiek pleiten voor regels die ruimte maken voor een socialere en rechtvaardigere inrichting van ons land. Ik denk alleen wel dat voor een politieke partij de tweede weg wat natuurlijker is dan de eerste. In de politieke arena, die groter is dan alleen het parlement en de gemeenteraden, leveren we immers de meeste strijd. Denk hierbij aan onze acties voor het in publieke handen houden van de energiebedrijven en tegen de uitbreiding van de macht van de markt in sectoren als de zorg en woningbouw.

Als het gaat om het emanciperen van de macht van de factor arbeid in onze samenleving kan een politieke partij dat niet alleen. Daar ben je per definitie aangewezen op samenwerking met de vakbeweging en andere sociale actoren. Dat kan heel effectief zijn, zoals bij de schoonmakers, die in hun succesvolle strijd door onze partij gesteund werden. Maar het succes van de schoonmakers is toch allereerst hun eigen verdienste en dat is maar goed ook. In die strijd kunnen wij als politieke partij wel een heel nuttige rol spelen.’

4. Hoe verhoudt zich dan de discussie over de democratisering van de economie tot de standpunten die de SP op dit moment inneemt?

‘Ik denk dat het goed is om inderdaad vast te stellen dat onze partij al sinds jaar en dag denkt over hoe de economie menselijker en socialer vorm gegeven kan worden. In ons beginselprogramma ‘Heel de mens’ uit 1999 vind je dat ook terug. We zeggen daar niet voor niets: ‘De democratische hoofdregel één mens, één stem is eerlijker en verstandiger dan de kapitalistische hoofdregel één aandeel, één stem.’ De huidige crisis laat zien waar het toe leidt wanneer het tegenovergestelde gebeurt en de financiële en economische markten de baas zijn en aan democratisch gelegitimeerde overheden de wet voorschrijven. Vraag is of deze onmacht onvermijdelijk is of het gevolg is van een politieke keuze. Uit deze Spanning wordt duidelijk dat we niet te maken hebben met het laatste.

In ons beginselprogramma ‘Heel de mens’ uit 1999 staat ook dat vanwege de bepalende invloed van de economie op de kwaliteit van het leven, democratische zeggenschap over de economie van het grootste belang is. Democratische zeggenschap moet daarom vóór de zeggenschap die

verbonden is aan economische macht en particulier vermogen gaan. Om dat te bereiken - aldus ‘Heel de mens’ - is stelselmatige vergroting van de zeggenschap van democratisch gekozen organen over de economie nodig. Bijvoorbeeld door structurele uitbreiding van de zeggenschap van werknemers in de bedrijven, door wetgeving en belastingheffing of door verandering van de eigendomsverhoudingen in de economie.’

5. Dat is ons beginselprogramma uit 1999. Hoe zijn deze beginselen de afgelopen jaren uitgewerkt?

‘De afgelopen jaren is er in de SP op verschillende plekken en manieren nagedacht over de manier waarop de economie ingericht zou moeten worden. Wie onze verkiezingsprogramma’s erop naslaat, ziet dat het onderwerp altijd een belangrijke rol gespeeld heeft in onze voorstellen voor een alternatief voor het huidige beleid. In deze Spanning laten we diverse van onze volksvertegenwoordigers aan het woord die aangeven wat zij concreet doen om de zeggenschap van de politiek over de economie te versterken en de markt aan banden te leggen.

Sommige van die initiatieven richten zich zuiver op Nederland. Zie bijvoorbeeld in deze Spanning het initiatief dat SP-Kamerlid Paul Ulenbelt heeft genomen om de positie van flexwerkers te versterken. Andere voorstellen van onze partij richten zich meer op de internationale verhoudingen. Zie het pleidooi van Dennis de Jong om vakbonden meer te laten samenwerken in de strijd tegen de neoliberale agenda van de Europese Commissie of de initiatieven die Tuur Elzinga beschrijft. De strijd voor meer zeggenschap over de democratie beperkt zich namelijk niet tot Nederland. Onze economie is in toenemende mate mondiaal georganiseerd en dat heeft gevolgen, ook voor het aan banden leggen van de macht van het kapitaal. Maar die strijd kan in Nederland beginnen, zoals Arnold Merkies in zijn interview betoogt.

Tijdens de Partijraad van juni 2012 noemden we drie elementen waar we ons als politieke partij de komende tijd vooral op zouden moeten richten:

1. We moeten alles wat we kern van onze beschaving noemen, dat wat van ons allemaal is, dat wat we de publieke sector noemen, stevig bewaken en behoeden voor vreemde invloeden in de vorm van marktwerking, privatisering en liberalisering. De democratische gelegitimeerde macht moet hier volledig de touwtjes in handen houden.
2. Dat wat we aan de markt laten moeten we aan strenge regels onderwerpen; regels met betrekking tot de arbeidstijden, de arbeidsomstandigheden, de bepalingen in de cao (algemeen verbindend verklaring), ontslagbescherming, maar ook met betrekking tot het milieu, energie en grondstofgebruik. Deze regels worden democratisch vastgesteld en hebben tot doel de negatieve gevolgen van de eenzijdige fixatie op winstmaximalisatie te beteugelen.
3. Het derde element is de zeggenschap van ‘de factor arbeid’ binnen het domein van de ‘factor kapitaal’,

in normaal Nederlands, het antwoord op de belangrijke vraag 'Wat en hoeveel hebben de werkers binnen bedrijven eigenlijk te zeggen?' Het antwoord op deze vraag, en met name hoe dat gerealiseerd kan en moet worden, moet nog worden uitgewerkt.'

6. *Waarom is het onderwerp juist nu relevant?*

'Toch vooral omdat de huidige crisis laat zien wat er gebeurt als de politiek niet optreedt om de macht van de markt aan banden te leggen. De afgelopen dertig jaar hebben we de opkomst en glorie meegemaakt van het neoliberalisme. Dat ging gepaard met de gedachte dat de overheid zich minder met de economie moest bemoeien. In het bedrijfsleven betekende deze ontwikkelingen voor werknemers dat ze minder te zeggen kregen. Maar niet alleen daar. Ook op universiteiten zagen studenten hun rechten op zeggenschap verminderen. Woningbouwcorporaties werden van verenigingen stichtingen, waarmee de huurders onmondig gemaakt werden. De wrange vruchten daarvan plukken we nu.

De neoliberale economische ordening blijkt echter niet de succesformule te zijn, zoals door haar aanhangers was gedacht. De maatschappelijke ongelijkheid neemt toe. Managers van private banken en voorheen publieke instellingen geven zichzelf exorbitante salarissen zonder dat ze zelf risico lopen. Werknemers komen onder zware druk, naarmate vakbonden minder krachtig zijn. De publieke dienstverlening verschaalt, terwijl de democratische zeggenschap over de private en de semipublieke sector afneemt.

Met het verlies aan geloofwaardigheid van de neoliberale economische ordening wordt de discussie over democratisering van de economie weer actueel. Probleem is dat de meeste politieke partijen inmiddels volledig vervreemd zijn van dat thema. Zij laten hun denken en doen goeddeels bepalen door de vraag hoe de markten erop zullen reageren. Ideologisch zijn ze vrijwel allemaal bewoner van het liberale huis geworden. Dat geldt niet voor de SP. Aan ons is het daarom om het voortouw te nemen in het ontwikkelen van nieuwe toepassingen die het democratisch toezicht op de economie kunnen vergroten en daarmee dienstbaar zijn aan de menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit in de samenleving.'

7. *Wat is er te vinden in deze Spanning?*

'We hebben voor dit nummer bijdragen en suggesties gekregen van verschillende vertegenwoordigers en afdelingen van onze partij. Ik wil dan ook iedereen die meegedacht heeft bedanken.

In verschillende bijdragen wordt ingegaan op ontwikkelingen op het politieke vlak, waar de SP de afgelopen twee decennia in de diverse volksvertegenwoordigingen stelling heeft betrokken. Daarbij komen parlementariërs uit Tweede en Eerste Kamer aan het woord, maar ook Dennis de Jong, die voor de SP in het Europees Parlement zit. Want juist als het gaat om vormgeven van de economie moeten we vaststellen dat de Europese Unie de afgelopen twintig

jaar als hefboom heeft gewerkt voor steeds verdergaande ont democratisering van de economie. Het vraagstuk over hoe we greep krijgen op onze economie is in een tijdperk van mondialisering behalve nationaal natuurlijk ook internationaal.

Daarnaast hebben we diverse experts uit de wetenschap en de maatschappij gevraagd om na te gaan of en hoe het democratisch toezicht op de economie verbeterd kan worden. En welke rol vakbonden, consumenten en burgers daarbij kunnen spelen. Vakbondsstrijd en consumenten- en burgeracties passeren daarbij de revue. We kijken ook over de grens om te zien hoe daar de strijd voor meer democratie in de economie wordt uitgevochten. Dit alles vormt hopelijk een vruchtbare bodem voor het aanwakkeren van de discussie over de wijze waarop we het beste inhoud kunnen geven aan onze uitgangspunten op dit belangrijke maatschappelijke terrein.'

8. *Hoe nu verder?*

'Het is de bedoeling dat de afdelingen zich de komende tijd gaan buigen over wat er in deze Spanning naar voren is gebracht. Op de regioconferenties in het voorjaar wordt het onderwerp dan verder uitgediept, zodat de laatste Partijraad voor de zomer tot besluitvorming kan overgaan.'

UIT DE GREEP VAN DE UTOPIE

DE LES VAN DE SP:

LEREN LUISTEREN

Tekst: Ronald van Raak

Bestuurders, managers en directeuren kunnen een voorbeeld nemen aan die rode revolutionairen die langs de deuren gaan om mensen van hun ideeën te overtuigen

‘Utopie’ is een scheldwoord. Als ik u uitmaak voor utopist, betekent dat weinig goeds. U bent naïef, u bent wereldvreemd, u gelooft in iets wat niet kan. Ik ben socialist. Volgens sommigen ben ik daarmee ook een utopist. Ik zou blijven vasthouden aan het verleden, aan een abstracte theorie, aan iets wat toch nooit zal komen. Ik op mijn beurt beschuldig juist politieke tegenstanders van geloof in een utopie. Liberalen die geloven dat de markt als vanzelf vrede en voorspoed zal brengen. Een utopie die onze economie in een crisis heeft gebracht, publieke voorzieningen in de uitverkoop heeft gedaan en de tegenstellingen in onze samenleving heeft vergroot. Een utopie is gevaarlijk. Zij is geen ideaal, geen droom van een betere wereld, maar een dogma dat diep ingrijpt in het leven van mensen.

Nederlanders houden niet van utopieën. Wij vinden onszelf gematigd, praktisch en nuchter. Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg. De werkelijkheid is echter anders. Ook wij laten ons graag meeslepen. Door verhalen van angst: van moralisten die de afbraak vrezen van onze moraal, of van milieuactivisten die de ondergang voorspellen van onze aarde. We laten ons ook graag meevoeren door verhalen van hoop: door idealen van liberalen, die spreken over de ongekende mogelijkheden van het individu. Of van socialisten, die prachtige vergezichten schetsen over waar we samen toe in staat zijn. Wanneer wordt een ideaal een utopie? Wanneer maakt een verhaal ons enthousiast om dingen te verbeteren, wanneer ontnemt het ons het zicht op de werkelijkheid?

VAN HET BOEK NAAR DE BURGER

De SP is ontstaan in een tijd van grote verhalen. De SP is opgericht in oktober 1972 – veertig jaar geleden – door jonge idealisten. In die tijd werden veel linkse partijen opgericht: van marxisten, maoïsten, trotskisten en wat niet meer. Vaak door intellectuelen, die in boeken de zekerheid vonden van een snelle revolutie. Al die partijtjes van intellectuelen zijn snel weer verdwenen, maar de SP bestaat nog steeds – en is uitgegroeid tot een brede volkspartij. Hoe kon dat gebeuren, wat is het geheim? Dat heeft te maken met het activisme van de jonge SP’ers, die langs de deuren gingen om mensen te enthousiasmeren voor hun politiek. En dat heeft te maken met het verhaal van die jonge SP’ers, dat aanvankelijk niet erg aansloeg. Als mensen opdedden en die SP’ers vertelden over klassenstrijd en revolutie, werden zij niet al te serieus genomen. Vooral niet in kleine steden en in dorpen, zoals Boxmeer of Oss.

En toch ligt hier denk ik de basis voor het succes van de SP. Want die jonge SP’ers snapt al snel dat het zo niet veel zou worden met die revolutie. Dus gingen ze zich toeleggen op zaken die mensen wel belangrijk vonden: veilige speelplaatsen voor kinderen, onderhoud van woningen, zorg voor ouderen in de buurt. Daarmee kregen de abstracte idealen een concreet gezicht en een praktische uitwerking. Maar vooral ook steun van de bevolking, die zag hoe je samen je eigen leven en je eigen buurt kunt verbeteren. Gezamenlijk een speeltuin bouwen, samen actie voeren tegen de woningcorporatie, zelf een zorginstelling oprichten. De revolutie was niet groots en meeslepend, maar bleek kleiner en gezelliger dan gedacht. De boeken werden getoetst aan de burgers. Dat leidde tot steun voor die idealen, maar ook tot verdere ontwikkeling daarvan.¹

In december 1999 werd ik uitgenodigd op het Congres van de SP, waar een nieuw beginselprogramma werd vastgesteld. Daarover was sinds het aantreden van de partij in de Tweede Kamer in 1994 lang en intensief gediscussieerd. Ik was aangenaam verrast door de taal en de toon van dit programma, met als titel ‘Heel de mens’. Deze socialistische formuleerden geen theoretisch dogma, maar een praktische meetlat voor de dagelijkse politiek. Zelf zeiden ze het zo: ‘Het socialisme is geen blauwdruk voor een toekomstige samenleving. Het is ook geen heilsprofetie, die volstaat met de belofte dat het achter de horizon allemaal beter zal zijn. Het socialisme verwoordt op de eerste plaats een bepaalde visie op mens en samenleving. Dat biedt een perspectief voor de toekomst maar heeft vooral ook betekenis in het hier en nu.’²

VAN DE MENS NAAR DE MARKT

Op het moment dat de SP definitief afscheid nam van haar dogma’s werd zij echter geconfronteerd met een nieuwe utopie: het marktdenken, in ‘Heel de Mens’ aangeduid als een ‘Brutopia’. ‘De vrijwel volledige vrijheid van kapitalistische ondernemingen leidt ertoe dat wereldwijd miljoenen mensen hun leven in onvrijheid moeten doorbrengen, uitgebuit, onderdrukt, ondervoed, onderontwikkeld. Grote morele vraagstukken omtrent de kwaliteit van het leven, het respect voor dieren, de maakbaarheid van genetisch materiaal (...) zijn bij de vrije markt in verkeerde handen, omdat de markt geen moraal kent. Hetzelfde geldt voor de steeds urgenter wordende problemen van milieuverontdoening, milieuvervuiling, rooibouw en verspilling van grondstoffen. Al deze zaken vereisen een veel zorgvuldiger afweging dan alleen een eng-economi-

sche, waartoe de markt zich beperkt.⁷ Tegenwoordig is dit een analyse die kan rekenen op veel steun, maar toen de leden van de SP deze beginselen bespraken, was dit een eenzaam geluid. Het was de tijd dat Wim Kok de PvdA de ideologische veren afwierp en Frits Bolkestein zei dat in de Tweede Kamer iedereen, behalve de SP, liberaal was.³ Terwijl de SP op zoek ging naar de menselijke maat, kozen veel andere partijen voor een nieuw dogma: de vrije markt. Dit dogma kent een specifiek beeld van de mens, als rationeel wezen dat volledig inzicht heeft in de markt. Helaas, dit wezen bestaat niet. Dit dogma schetst ook een bijzonder beeld van de samenleving: dat als mensen vooral denken aan hun eigen belang, dit leidt tot het grootste gemeenschappelijke goed. Die samenleving bestaat ook niet. Deze neoliberale politiek is een utopie.

In 2000 ging ik werken voor het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Daar besloten we onderzoek te doen naar de gevolgen van de marktwerking in de (semi)publieke sector. Onder de titel 'De uitverkoop van...' verschenen delen over de energie (2001), het openbaar vervoer (2001), publieke diensten (2002) en de sociale zekerheid (2002).⁴ In dat onderzoek beoordeelden we de vermarkting aan de hand van de uitgangspunten van de regering. Die ging ervan uit dat vermarkting zou leiden tot lagere kosten, minder bureaucratie, meer innovatie en meer economische groei. Al snel bleek dat aan die beloften zelden werd voldaan. Verzelfstandigen (door onafhankelijke uitvoerders) of privatiseren (door commerciële bedrijven) leidde meestal tot hogere kosten en meer bureaucratisch toezicht. Prikkel om winst te maken beperkten juist de innovatie en de groei.

IN DE GREEP VAN DE UTOPIE

Ook de reacties op dit soort studies waren opmerkelijk. In 2003 werd ik lid van de Eerste Kamer, waar ik ministers regelmatig confronteerde met de uitkomsten van onze onderzoeken. Steevast zeiden die ministers dat de problemen niet te wijten waren aan te veel, maar juist aan te weinig marktwerking. Nog meer markt, zo verzekerden zij, zou de problemen met de marktwerking alsnog oplossen. Toen ik in 2006 lid werd van de Tweede Kamer bleek daar überhaupt geen ruimte te zijn voor een fundamenteel debat over de gevolgen van de neoliberale politiek. Een moderne bestuurder was een manager en Nederland was een BV. Wie daar niet in geloofde was ouderwets en conservatief. Die kritiek kwam van rechts, maar opmerkelijk genoeg ook van andere linkse partijen.⁵

Directeuren van woningcorporaties die zich vergripen aan onbetaalbare prestigeprojecten, op kosten van de huurders. Managers op hogescholen die onterecht diploma's uitdelen, om meer geld binnen te halen. Bestuurders van ziekenhuizen die problemen verzwijgen, om investeerders niet af te schrikken. De utopie van de markt had grote gevolgen voor mensen. En die gevolgen bleven niet beperkt tot de (semi)publieke sector. Minder regels en minder toezicht, meer vertrouwen op het eigenbelang van managers en ondernemers, hebben geleid tot onverantwoord gedrag bij banken en andere financiële instellingen. De idee dat de markt geen regulering behoeft heeft geleid tot een diepe economische crisis, die het vertrouwen van mensen in de economie en in de politiek heeft aangetast.

Nergens is de utopie van de markt zo dominant als in de Europese politiek. Na de Tweede Wereldoorlog is in Europa een proces gestart van samenwerking tussen landen, om een nieuwe oorlog te voorkomen en de welvaart te vergroten. Sinds het Verdrag van Maastricht in 1992 werd dat Europese project een liberaal project. Doel was niet meer om landen beter te laten samenwerken, maar om in die landen een marktpolitiek door te voeren. Ongeacht de steun van de bevolking. Een dieptepunt is het Europees referendum in 2005, toen het 'nee' van de bevolking hautain opzij werd geschoven. De invoering van de euro, de uitbreiding van de Europese Unie, het afschaffen van het toezicht op de financiële sector, politici raakten in de greep van een gevaarlijke utopie.

SLOT: LEREN LUISTEREN

Geloven in een utopie kan verleidelijk zijn. Dat geldt zeker voor de utopie van de markt. Wat is er mooier voor een bestuurder dan dat de markt zijn problemen zal oplossen? Dat een onzichtbare hand van vraag en aanbod als vanzelf leidt tot de beste maatschappij? Dat is even naïef als geloven in een revolutie die als vanzelf leidt tot een betere wereld. Graag wil ik de bestuurders van nu de SP'ers van het eerste uur voorhouden. Zij waren bereid hun idealen te toetsen aan de werkelijkheid. Zij hebben naar mensen geluisterd, zij hebben van anderen geleerd. Bestuurders, managers en directeuren kunnen een voorbeeld nemen aan die rode revolutionairen die langs de deuren gaan om mensen van hun ideeën te overtuigen. Ik beloof ze dat het louterend zal werken.

Probeer burgers te overtuigen dat zij rationele wezens zijn die volledig inzicht hebben in de markt. Dat eigenbelang leidt tot het grootste gemeenschappelijke goed. Dat meer markt leidt tot een betere samenleving. Probeer mensen te overtuigen dat publieke voorzieningen in betere handen zijn bij bedrijven, dat financiële markten beter werken zonder toezicht en dat Brussel hun belangen beter behartigt dan Den Haag. En als dat niet lukt, probeer dan niet alsnog je eigen wil door te drijven, maar probeer te luisteren. Waarom mensen je niet geloven, waarom mensen je niet vertrouwen en hoe zij denken dat het wel zou kunnen. Dat voorkomt dat ideeën met je aan de haal gaan. Dat voorkomt dat mooie idealen veranderen in een gevaarlijke utopie.

1. Kees Slager, *Het geheim van Oss. Een geschiedenis van de SP* (2001)
2. www.sp.nl/partij/theorie/kernvisie
3. 11 december 1995 tijdens de *Den Uyl-lezing* en 10 december 1994 in weekblad *Elsevier*
4. <http://sp.nl/9z6os>
5. Ondertussen heeft de Eerste Kamer een kritisch onderzoek verricht naar de vermarkting van publieke diensten: *Verbinding verbroken? Onderzoek naar de parlementaire besluitvorming over de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten* (2012)

Polo Garaia een van de coöperaties van Mondragón

UTOPIEËN MET EEN HOOG WERKELIJKHEIDSGEHALTE

Tekst: Hans van Heijningen Foto Mondragón-Corporation

Socialisten zijn geen luchtfietsers en hebben in die zin niets met romantische vergezichten die het zicht op de werkelijke wereld eerder versluieren dan verhelderen. Daarbij komt dat de weg naar de hel geplaveid is met schone voornemens. Wat we nodig hebben zijn 'reële utopieën', reële projecten die richtinggevend zijn bij onze zoektocht naar sociale verandering, naar haalbare idealen, die op sommige plaatsen in praktijk worden gebracht. Erik Olin Wright ging de uitdaging aan en schreef een boek over het huidige kapitalisme, de alternatieven daarvoor en de manier waarop die stapje voor stapje gerealiseerd zouden kunnen worden.

Met de kennis van nu kunnen we het verleden duiden, maar met zekerheid iets zeggen over de toekomst is een brug te ver. Het determinisme van Marx, die het mechanisch karakter van de overgang van het kapitalisme naar het socialisme theoretisch onderbouwde, blijkt niet juist te zijn. Zeker in de huidige tijd hebben socialisten meer vragen dan antwoorden. Het zoeken naar nieuwe antwoorden op oude en nieuwe uitdagingen is in het kort de inzet van een complex studieproject van de Analytical *Marxism Group*, waar Erik Olin Wright sinds 1981 deel van uitmaakt. Wright, die zijn bevindingen vanaf 2005 tijdens vijftig lezingen in achttien landen deelde met andere onderzoekers, docenten, studenten en activisten, heeft zijn ervaringen en inzichten te boek gesteld in *Envisioning Real Utopias*. Daarbij gaat Wright niet over een nacht ijs; hij zoekt de nuance en komt bij voorkeur met praktische

voorbeelden, die model staan voor de door hem gewenste ontwikkelingen. In zijn uitwerking gaat de auteur buitengewoon grondig te werk. Hij is niet alleen op zoek naar argumenten en voorbeelden die zijn betoog onderbouwen, maar ook naar praktijkvoorbeelden die zijn eigen positie relativeren of onderuit dreigen te halen. Een voorbeeld daarvan is Mondragón; want prachtig hoor, die omvangrijke coöperatieve beweging in Baskenland, maar wat te denken van het feit dat slechts 40 procent van de werknemers eigenaar-werknemer is, dat de coöperatie op grote schaal gebruik maakt van loonarbeid en dat de Brazilianen die er zakelijk bij betrokken zijn geraakt het qua participatie behoorlijk af laten weten. Wright maakt het zichzelf niet gemakkelijk, wat zijn zoektocht naar het sociale in het begrip socialisme overtuigend maakt.

NOOIT ACHTEROVERLEUNEN

Of we het nu leuk vinden of niet, van het kapitalisme zijn we volgens Wright voorlopig nog niet af. Niet dat dit systeem deugt, want de vrijemarkteconomie is in tegenspraak met gelijke kansen voor iedereen, bevordert het kortetermijndenken, is verspillend en springt onverantwoord om met natuurlijke reserves, afval en vervuiling. Om nog maar te zwijgen van de grote excessen die voortkomen uit het imperialisme en militarisme. Juist omdat het te veel mensen ontbreekt aan eten, kleding, een dak boven het hoofd, toegang tot gezondheidszorg en de mogelijkheid om volwaardig mee te draaien in de maatschappij, is het zoeken naar alternatieven een morele plicht en een politieke noodzaak. Bij ons zoeken hebben we behoefte aan een socialistisch kompas: uitzoeken wat er mis is, de kritiek op het kapitalisme toegankelijk maken, met geloofwaardige alternatieven komen en nadenken over strategieën om tot de gewenste veranderingen te komen. In zuivere vorm bestaat het kapitalisme overigens niet. Of we het nu over kapitalisme, etatisme (de sterke staat als bron van welvaart en welzijn) of socialisme hebben, in de praktijk zijn het hybride systemen waarin elementen van de andere systemen terug te vinden zijn. Puur kapitalisme bestaat bijvoorbeeld niet omdat dit systeem zonder staatsregulering volstrekt kopje onder zou gaan. Staatsinterventies hebben de crisisbestendigheid van het kapitalisme in feite versterkt. Tegelijkertijd is de sturende capaciteit van de staat de laatste decennia ernstig in verval geraakt. Onder invloed van de neoliberale globalisering hebben staten in veel gevallen het nakijken; ze zijn niet in staat om de financiële markt en de reële economie te reguleren.

Voor moderne socialisten dient het vraagstuk van de democratie centraal te staan. Daarbij moeten we ons niet in de eerste plaats richten op de sterke staat, maar op het ontwikkelen en opbouwen van sociale machtsstructuren vanuit de *'civil society'*. Concreet gaat het dan om de praktijk van stedelijke budgetplanning, zoals die door de PT (de partij van Lula) al tientallen jaren in Braziliaanse steden als Sao Paulo en Porto Alegre wordt toegepast; het wereldwijde encyclopedische Wikipedia-netwerk (gebaseerd op vrijwilligheid, onbetaalde participatie, vrije toegang en democratische regulering); Quebecs sociale economie rond kinder- en ouderenzorg; internationale solidariteitsfondsen, fairtrade-initiatieven, ruilsystemen en opvanghuizen; de Mondragón-coöperaties in Baskenland en tal van andere initiatieven die vanuit de basis ontstaan zijn en op gespannen voet staan met de kapitalistische markteconomie. Socialisten moeten voorwaarden scheppen die gunstig zijn voor meer democratie en rechtvaardigheid. Het socialisme als systeem waarin de sociale tegenstellingen en destructieve krachten geleidelijk aan verdwijnen en waarin een permanent emancipatoir evenwicht zal ontstaan, zijn volgens Wright een illusie. *'We can never relax.'*

Voor socialisten is en blijft het belangrijk om de meest schadelijke praktijken van het kapitalisme te bestrijden. Bij het verwezenlijken van onze alternatieven is het raadzaam om gebruik te maken van meerdere strategieën, die elk afzonderlijk niet eenvoudig of onproblematisch zijn. Zo

moeten we de open ruimten die binnen de markteconomie ontstaan op niet-kapitalistische wijze invullen, moeten we – zoals dat in Duitsland en de Scandinavische landen gebruikelijk is – polderen en compromissen sluiten die niet alleen de stabiliteit van het land versterken, maar ook de emancipatie van werknemers en consumenten bevorderen. Bij dit alles is het belangrijk dat wij ons ervan bewust zijn dat het systeem minder solide is dan wij denken en dat er in de toekomst mogelijk ruimte ontstaat voor radicale maatschappijhervorming. Die toekomst laat zich zoals gezegd niet vastleggen. Onbedoelde effecten blijken op tal van momenten de loop van de geschiedenis te bepalen. De strijd tegen apartheid en raciale achterstelling en de emancipatie van de vrouw in de moderne samenleving zijn voorbeelden van diep ingrijpende maatschappelijke transformaties die vrijwel niemand voorzag voordat ze plaatsvonden.

Volgens Wright gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat het kapitalisme voor een meerderheid van de mensheid momenteel een natuurlijk gegeven lijkt. De overtuiging en het optimisme dat volgens Gramsci nodig is om tot een andere wereld te komen, is momenteel ver te zoeken in de ontwikkelde landen. Ervan uitgaande dat radicale alternatieven (de vernietiging van het kapitalisme en de opbouw van een socialistisch systeem) gepaard gaan met een langere periode van crisis en ontberingen, is het twijfelachtig dat een meerderheid van de bevolking in de hoogontwikkelde landen zich met zo'n perspectief zal verbinden.

Vanuit een negatief perspectief kun je aanvoeren dat het opvullen van gaten gerommel in de marge is, dat nergens toe zal leiden. Van symbiotische initiatieven kun je zeggen dat ze puur systeembevestigend zijn en dat radicale alternatieven binnen de economisch hoog ontwikkelde landen vrijwel geen kans maken. Vanuit een optimistisch perspectief kan het ontwikkelen van kleinschalige alternatieven het bewustzijn versterken dat een andere wereld mogelijk is. Het toepassen van symbiotische strategieën zou de ruimte kunnen vergroten om vanuit de basis nieuwe initiatieven te ontwikkelen. Zo'n aanpak zou er op termijn toe kunnen leiden dat zich systeembreuken voor gaan doen en dat projecten die aansturen op radicale omvorming een kans krijgen. Zoveel mag duidelijk zijn: socialisme is allesbehalve eenvoudig en het vergt een lange adem.

Envisioning Real Utopias

Erik Olin Wright

Uitgever: Verso Books

288 pagina's

ISBN: 9781844676170

Prijs: €24,99

‘MEER MARKT EN MINDER OVERHEID’ IS EEN ONNOZELE EN KORTZICHTIGE GEDACHTE GEBLEKEN’

Tekst: Tiny Kox Foto: Arjo Kleinhuis

Het heeft de afgelopen dertig jaar ontbroken aan een samenhangende visie op rijksoverheid en publiek belang bij het privatiserings- en verzelfstandigingsbeleid. Zonder vastomlijnde visie is de rijksoverheid het pad van privatisering en verzelfstandiging opgegaan. Zo luidt het harde oordeel van de speciale parlementaire onderzoekscommissie van de Eerste Kamer. Als regeren vooruitzien is, zijn opeenvolgende regeringen tekort geschoten en hebben opeenvolgende parlementen dat ten onrechte niet geblokkeerd, te vaak getolereerd en wellicht soms zelfs gestimuleerd. Geen fraaie beoordeling van de Nederlandse politiek.

Deze dagen wordt veel gesproken over de Eerste Kamer, nu er een regering aangetreden is die in deze Kamer niet op voorhand op instemming met het voorgelegde beleid mag rekenen. De bevoegdheid van de Senaat om wetsvoorstellen af te keuren kan de nieuwe coalitie voor serieuze problemen plaatsen, zo wordt publiekelijk gemeld. Geen wetsvoorstel haalt de eindstreep zonder zegen van de Eerste Kamer, die – zoals minister Donker Curtius het al in 1848 zei – er niet op gericht is het goede te stichten maar het kwade te voorkomen. Een waar woord, maar – in moderne termen – niet het hele verhaal. Want de Eerste Kamer mag meer dan alleen het kwade voorkomen. Dat bewijst het lijvige rapport van de parlementaire onderzoekscommissie naar privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten. Het aannemen van de aanbevelingen door de Eerste Kamer moet gevolgen hebben voor het toekomstig handelen van de Senaat en van de hele Staten-Generaal en ook dat van de regering. De onlangs aangetreden nieuwe regering zal hopelijk komend voorjaar reageren op de door de commissie getrokken conclusies en gedane aanbevelingen waarna die reactie onderwerp zal zijn voor een afrondend debat met de Eerste Kamer.

Parlementair onderzoek door de Eerste Kamer is iets nieuws. Begin 2011 stelden de fractievoorzitters van ChristenUnie, SP en PvdA aan de Senaat voor dit zware middel in te zetten om meer inzicht te krijgen in besluitvorming rondom de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten sinds de jaren '80. Na

aanvankelijk tegenstribbelen van VVD, CDA en PVV kwam het onderzoek er toch – en nu worden de conclusies ervan bijna kamerbreed omarmd.

Voornaamste conclusie van het parlementaire onderzoek is dat het de afgelopen decennia ontbroken heeft aan een samenhangende visie op rijksoverheid en publiek belang bij het privatiserings- en verzelfstandigingsbeleid. De rijksoverheid is zonder vastomlijnde visie het pad van privatisering en verzelfstandiging opgegaan. Er waren goede intenties maar ondoordachte uitkomsten, in de woorden van de voorzitter van de commissie. Het is een harde constatering, een overheid die opereert zonder samenhangende visie. Als regeren vooruitzien is, zijn opeenvolgende regeringen tekort geschoten en hebben opeenvolgende parlementen dat ten onrechte niet geblokkeerd, te vaak getolereerd en wellicht soms zelfs gestimuleerd. Geen fraaie beoordeling van de Nederlandse politiek.

Veel politieke partijen en de door hen gevormde regeringen hebben gehoopt het gebrek aan een samenhangende, doordachte visie te kunnen compenseren met een naïef geloof dat het adagium ‘meer markt en minder overheid’ hét tovermedicijn zou zijn voor de zogenaamde stagnatie van West-Europese verzorgingsstaten. Over de hele linie heeft de grootscheepse taken- en machtsoverdracht van de overheid aan ondemocratische economische machten en markten lang niet altijd tot de gewenste resultaten geleid. De economische groei is na de machtsgreep van het

neoliberales denken nooit meer boven het niveau van de jaren '70 kunnen uitstijgen terwijl de inkomensverschillen zijn toegenomen en het vertrouwen van burgers in de overheid afgenomen. Dat zien we in vrijwel heel Europa – en ook in Nederland. Hadden we zaken doordachter aangepakt, in het laatste kwart van de vorige eeuw en het eerste decennium van deze eeuw, dan hadden we er nu samen sterker en socialer voorgestaan. Het parlementair onderzoek bevestigt dat ‘meer markt en minder overheid’ uiteindelijk een eenzijdige, onnozele en kortzichtige gedachte is gebleken die de samenleving als zodanig er niet beter op heeft gemaakt. Andere, betere keuzes waren mogelijk geweest maar die hebben we per saldo niet gemaakt.

De commissie heeft een aantal privatiserings- en verzelfstandigingsprojecten onderzocht: de verzelfstandiging en opsplitsing van NS, de verzelfstandiging van de PTT en de privatisering van de KPN, inclusief de post, de privatisering van re-integratiebedrijven en de Splitsingswet voor de energiesector die geleid heeft tot de uitverkoop van onze energiebedrijven aan het buitenland. De deelonderzoeken leveren veel belangrijke informatie en verdienen het om stuk voor stuk nader bekeken te worden door de senatoriale vakcommissies om te zien welke gevolgen er voor besluitvorming in de toekomst aan verbonden zouden moeten worden. Lang niet alles is onder de loep genomen. Wat te denken van de privatisering van het loodswezen? Daar is een publiek monopolie domweg vervangen door

De Parlementaire Onderzoekscommissie naar de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten met tweede van rechts Arjan Vliegthart (SP).

een privaat monopolie én een aanzienlijke kostenpost. Het doorknippen van de band tussen overheid en woningcorporaties of het ombouwen van ziekenfondsen tot zorgverzekeraars en de gevolgen daarvan voor huurders en patiënten kunnen wellicht in de toekomst voorwerp van onderzoek worden, gezien de impact ervan op de samenleving.

De privatisering van de telefonie en de post was de eerste grote stap op het pad van verzelfstandiging en privatisering. Niet duidelijk is of privatisering van de KPN per saldo gunstiger uitpakt heeft dan wanneer KPN in staatshanden gebleven zou zijn. De besluitvorming in dit dossier laat weinig samenhang zien en wordt door de commissie omschreven als een kettingreactie met summiere besluitvorming, die ook nog eens beïnvloed werd door het idee dat er veel geld te verdienen viel met deze uitverkoop. In het proces werd vrijwel voorbij gegaan aan de vraag of ook de post wel mee geprivatiseerd zou moeten worden. De gevolgen daarvan zien we tot op de dag van vandaag. Privatisering en liberalisering van de post hebben – zo zegt de commissie – geen goed resultaat opgeleverd. De borging van het publiek belang is onvoldoende. Het gesol met het personeel en met de postbezorging laten zien waartoe ondoordacht beleid kan leiden. Dat de baas van de post nu al weet dat de kerstkaarten niet op tijd bezorgd

zullen worden, is een wel erg wrang voorbeeld van openheid.

Ook bij de uitverkoop van de energiesector is het besluitvormingsproces niet doelgericht en vastberaden geweest. Het parlement is onvoldoende duidelijk sterk geweest als medewetgever. Het heeft zich weliswaar voortdurend druk gemaakt maar zelden een vuist gemaakt om de uitverkoopdrang van opeenvolgende regeringen een halt toe te roepen. Toen beide Kamers tenslotte het idee kregen dat uitverkoop van de energiebedrijven aan het buitenland toch niet zo'n goede zet zou zijn, was het parlement de zeggenschap al kwijt en konden de provincies en gemeenten hun aandelen in klinkende munt omzetten – waarna beslissingen over onze energiesector genomen worden in buitenlandse directiekamers en provincies nu geld steken in zaken die niets met energie te maken hebben. Een typisch voorbeeld hoe goede intenties tot slechte antwoorden kunnen leiden als een samenhangende beleidsvisie ontbreekt en de politiek zich laat leiden door naïef marktfundamentalisme.

Naast privatiseringen zijn diverse overheidsdiensten op afstand gezet – verzelfstandigd – zonder dat daar praktische argumenten aan ten grondslag lagen. De commissie noemt concreet de verzelfstandiging en opsplitsing van NS als voorbeeld van

een ondoordachte uitkomst en memoreert dat het parlement haar rol als medewetgever niet optimaal heeft vervuld. Het parlement is te laat als medewetgever formeel bij het verzelfstandigingsproces betrokken en heeft sindsdien regelmatig achter de feiten aangelopen en zich onder druk laten zetten om bepaalde besluiten te nemen, stelt de commissie vast. Volgens de parlementaire onderzoekscommissie zijn er redenen om de splitsing te heroverwegen.

Voor een aanzienlijk deel is de privatisering vanaf de jaren '90 aangejaagd vanuit Brussel, waar de Europese Commissie de Europese Unie zo snel mogelijk tot één grote aaneengesloten markt om wilde vormen om van de EU de meest concurrerende economie van de wereld te maken. De privatisering van telefonie en post zijn voorbeelden. Ook de uitverkoop van de energiesector is door Brussel aangemoedigd maar waarbij de Nederlandse politiek zichzelf onnodig als het beste jongetje van de neoliberale klas heeft willen manifesteren.

De neoliberale gedachtegang verengt de burger tot calculerende consument, die op alle terreinen slechts is gericht op maximaal individueel rendement. Dat idee is kortzichtig en onevenwichtig. Ook de onderzoekscommissie constateert dat publieke belangen meer zijn dan de belangen

van de burger in de rol als individuele klant. Bij het bepalen van toekomstig beleid over privatisering en verzelfstandiging is daarom volgens de commissie bredere weging nodig. Sturingsmogelijkheden waarover de politiek beschikt, moeten volgens de commissie, voortaan in nauwe samenhang met de basisregels van een democratische rechtsstaat worden gebruikt met het oog op de bepleite betere weging van publieke belangen. De commissie wil besluiten over privatisering en verzelfstandiging vanaf nu bij voorkeur vastleggen in wetgeving, waarbij publieke belangen vooraf worden geïnventariseerd en het parlement directe informatie krijgt vanuit de uitvoering. Daarbij is de commissie voorstander van horizontale verantwoording door verzelfstandigde en geprivatiseerde organisaties aan klanten, stakeholders en de samenleving in het algemeen, alsook voor meer informatie aan de burger en meer duidelijkheid over diens klachtmogelijkheden. En waar het nodig is, moeten gemaakte fouten worden hersteld. Zoals de splitsing van NS en ProRail.

Dit parlementair onderzoek laat indringend zien hoe dertig jaar lang zonder vastomlijnde visie het pad van privatisering en verzelfstandiging is afgelopen. Het is belangrijk dat de commissie niet bang is om de rol van het parlement te belichten en de mankementen die zich hebben laten zien bij het vervullen van diens taak als medewetgever. Het parlement heeft zich weliswaar voortdurend met de beste bedoelingen druk gemaakt over privatisering en verzelfstandiging maar is weinig vastberaden geweest als het ging om het eisen van een samenhangende, doordachte visie op de toekomst van de rijksoverheid en de gevolgen van een grootscheepse transformatie van de rijksdienst voor de burgers. Het is ook goed om te zien dat de commissie vaststelt dat daar waar het parlement het over het belang van de burger had, zich doorgaans focuste op het belang van de burger als consument. Die verenging past bij het neoliberale denken dat de hele wereld een markt van vraag en aanbod is, met aanbieders en consumenten waarbij ieder zijn eigen belang nastreeft, de aanbieder geleid door winstmaximalisatie, de vrager als

calculerende consument. Inmiddels weten we dat een mens meer is dan consument, een dier meer dan een lap vlees en een land meer dan een BV; dat de school geen markt is en de zorg geen product – om maar wat strofes uit het nu alweer meer dan tien jaar oude lijflied van de SP aan te halen. Wie weet wordt het ooit nog een echte meezinger.

Opeenvolgende parlementen zijn als medewetgever te veel volgend en te weinig leidend gebleken, zo laat dit onderzoek ons zien. Te lang is de uitverkoop van overheidsdiensten door een ruime meerderheid van het parlement omarmd als makkelijke manier om tekorten en schulden te verkleinen. Te naïef is gedacht dat ‘meer markt en minder overheid’ automatisch zou leiden tot meer welvaart en minder belastingen. Te aarzelend is door beide Kamers opgetreden toen duidelijk werd dat veel privatiseringsplannen tot andere dan de gedachte uitkomsten gingen leiden.

De commissie constateert terecht dat beide Kamers steeds meer worstelen met toenemende ingewikkeldheid van vraagstukken. Indien er extra middelen nodig zijn om de Staten-Generaal zijn werk naar behoren te kunnen laten doen, dan moeten we er dus voor zorgen dat die middelen er zo snel mogelijk komen. In dat verband is het goed om vast te stellen dat het onzinnige plan van het vorige kabinet om beide Kamers met een derde te kortwieken, naar het museum van de politieke misbaksels is overgebracht. De commissie stelt juist voor om de informatiepositie van het parlement bij medewetgeving te versterken door meer eigen onderzoek, het horen van burgers en bestuurders en door de ontwikkeling van een vaste systematiek van monitoring en evaluatie. Dat kan door het laten uitvoeren van ex ante-onderzoeken en nulmetingen door de Algemene Rekenkamer en het laten evalueren van besluiten tot privatisering en verzelfstandiging. Er moet opnieuw nagedacht moet worden over verbindingen tussen rijksoverheid, uitvoeringsorganisaties, parlement en burgers. In dat verband zou er werk gemaakt moeten worden van een eenduidiger begrippenkader,

een handzaam en eenduidig besliskader, uniforme regels, een regierol binnen de regering en een periodiek overkoepelend debat over ‘de staat van het openbaar bestuur’.

De Eerste Kamer moet eerder bij besluitvorming over privatisering en verzelfstandiging worden betrokken, zegt de commissie. Dat kan geen kwaad - zeker met een regering die in de Eerste Kamer geen meerderheid op voorhand heeft. Structureel probleem blijft echter dat ons huidige tweekamerstelsel niet meer geschikt is voor zo'n aanpak. We kunnen het ons niet permitteren star te volharden in een parlementaire systematiek uit de 19de eeuw. Modernisering is hard nodig.

Het parlementair onderzoek naar privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten toont aan dat het adagium van ‘meer markt en minder overheid’ achterhaald is. Wie niet wil dat een almachtige overheid burgers als volgzaam onderdanen behandelt maar evenmin wil dat burgers tot consument worden verengd door almachtige markten, zou daarom moeten inzetten op de ontwikkeling van een samenleving waarin mensen in vrijheid kunnen leven, als gelijkwaardige burgers worden gezien en in onderlinge en georganiseerde solidariteit om elkaar geven. Dat bereik je niet door domweg taken van de overheid naar markten te verleggen maar naar nieuwe manieren te zoeken om burgers in georganiseerd verband een rol te laten spelen bij de organisatie van de samenleving, op alle niveaus. Dat vereist verdergaande democratisering van de overheid, meer invloed van werknemers en consumenten op beslissingen van bedrijven en betere mogelijkheden voor mensen om invloed uit te oefenen op hun directe leefomgeving.

MEER WETEN?

Tiny Kox schreef eerder in *Spanning* over de uitverkoop van Nederlandse energiebedrijven:
<http://sp.nl/9z6pd>

'IN DE COÖPERATIE ZIJN WE ALLEMAAL GELIJK'

Tekst: Tijmen Lucie

Met ruim 85.000 werknemers is het Baskische Mondragón de grootste coöperatie ter wereld. In Spanje behoort ze met een omzet van 15 miljard tot de tien grootste industriële bedrijven. Volgens het principe van 'één man, één stem' heeft ieder lid van de coöperatie evenveel zeggenschap over het te voeren beleid. Om de economische crisis op te vangen besloten alle werknemers uit onderlinge solidariteit een deel van hun salaris in te leveren.

ONTSTAAN

In 1941 arriveerde de priester José María Arizmendiarieta in het Baskische dorpje Arrasate (beter bekend onder de Spaanse naam Mondragón). Aanvankelijk moesten de dorpelingen niet veel hebben van deze weinig inspirerende priester. Maar langzamerhand groeide de sympathie voor Arizmendiarieta toen hij allerlei initiatieven ontwikkelde om de Baskische samenwerkingscultuur die door de Spaanse Burgeroorlog een klap had gekregen, nieuw leven in te blazen. Zo stichtte hij in 1943 de polytechnische school, die later uitgroeide tot de Mondragón-universiteit. De democratische opzet van de school, die collectief gefinancierd werd door de inwoners van Mondragón, legde de basis voor de coöperatie. In 1956 richtten vijf studenten van Arizmendiarieta het eerste coöperatieve bedrijf op. Een jaar later al volgde de tweede en in 1959 zag de coöperatieve spaarbank Caja Laboral het levenslicht. Deze bank groeide uit tot de spil in het netwerk van de 120 coöperaties, die de Mondragón-groep telt. In 1991 werd uiteindelijk de Mondragón Coöperatieve Corporatie (MCC) opgericht als overkoepelend orgaan van alle corporaties.

ECONOMISCHE DEMOCRATIE

De verschillende coöperaties van Mondragón vallen in vier sectoren uiteen: industrie (verreweg de grootste sector), financiën, detailhandel en kennis en innovatie. In elke coöperatieve onderneming zijn de leden (80-85% van alle werknemers per bedrijf) tevens eigenaar en beleidsbepaler. Om partner te worden moet je jezelf inkopen. Deze inleg wordt vervolgens in de kas gestort en bij goede resultaten krijgt de werknemer zijn geld plus rente weer terug. Tijdens een algemene ledenvergadering wordt het management gekozen door de verschillende afdelingen van de federatie, die vertegenwoordigd worden door leden die door hun afdeling gekozen zijn. In tegenstelling tot kapitalistische ondernemingen hebben de leden van de coöperatie de mogelijkheid om hun bestuur te kiezen maar ook te ontslaan. Daarnaast stellen zij tijdens de algemene ledenvergadering het strategisch plan vast, waar alle coöperaties aan gebonden zijn.

Verder bestaat de regel dat de bestbetaalde manager nooit meer dan 6,5 keer het salaris verdient van zijn laagstbetaalde collega in de coöperatie. Ter vergelijking, bij Amerikaanse kapitalistische ondernemingen verdient een CEO gemiddeld 400 keer meer dan een gewone werknemer. Een ander belangrijk verschil tussen kapitalistische ondernemingen en coöperaties is dat bij de laatste een groot deel van de winst (zo'n 90%) opnieuw in de coöperatie geïnvesteerd wordt in innovatie en onderzoek, ontwikkeling van nieuwe bedrijven, de eigen universiteit, maatschappelijk projecten

en in het solidariteitsfonds. Dit fonds wordt nu aangewend als waarborg voor coöperaties die in financiële problemen verkeren.

KRITIEK

Het verhaal van Mondragón is echter niet alleen maar rozengeur en maneschijn. Uit de studie 'The myth of Mondragón' van de Amerikaanse hoogleraar antropologie Sharryn Kasmir komt naar voren dat de Mondragón Coöperatieve Corporatie (MCC) er niet in is geslaagd om de arbeiders het gevoel te geven dat zij mede-eigenaar zijn. De identificatie met het bedrijf ligt volgens Kasmir zelfs wat lager dan bij een privaat bedrijf. Zij stelt verder dat sommige coöperaties die bij de federatie zijn aangesloten, een grote kloof tussen management en werkvloer ervaren. Ook constateert zij bij de coöperatieve werknemers van Mondragón een gebrek aan activisme en lotsverbondenheid met collega's die niet bij de coöperatie zijn aangesloten.

SOLIDARITEIT

Bovenstaande kritiek moet zeker serieus genomen worden, maar wat blijft staan is dat de werknemers van Mondragón zeer solidair met elkaar zijn. Toen eind 2008 de gevolgen van de crisis ook bij Mondragón voelbaar werden, besloten werknemers een deel van hun salaris in te leveren om zodoende te voorkomen dat er ontslagen zouden vallen. De besparing die dit opleverde ging in een sociaal plan. Oudere werknemers konden met vervroegd pensioen en er werd een arbeidstijdverkortung met behoud van salaris ingevoerd. Natuurlijk leverde deze laatste maatregel scheve ogen op, want werknemers op een goedlopende afdeling moeten harder werken, terwijl werknemers op een slechtlopende afdeling een dag vrij zijn. Toch is de onderlinge solidariteit zo groot dat de meeste leden zich bij dit besluit hebben neergelegd. Het is onvermijdelijk dat sommige zwakkere onderdelen binnen de coöperatie het door de crisis niet zullen redden. Werknemers worden dan niet ontslagen, maar zullen middels omscholing eventueel in een andere sector ingezet worden.

MEER WETEN?

Voor meer informatie over Mondragón zie de uitzending van Tegenlicht van 5 maart van dit jaar. Op de website zijn ook diverse interessante artikelen over de coöperatie te vinden. tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2011-2012/Mondragon.html

Sharryn Kasmir, *The myth of Mondragon. Cooperatives, Politics and Working-Class Life in a Basque Town* (New York, 1996).

MEER BETROKKENHEID, MEER ZEGGENSCHAP

Tekst: Tijmen Lucie

Volgens Ruud Galle, directeur van de Nederlandse Coöperatieve Raad voor land- en tuinbouw (NCR), is de coöperatie bij uitstek geschikt om de economie te democratiseren. 'Naarmate de leden meer bij de coöperatie betrokken zijn, wordt hun zeggenschap groter.'

Kunt u aangeven wat de economische betekenis is van coöperaties in Nederland?

'De coöperatieve sector in Nederland is groot. Zij is immers goed voor 19% van het BBP. Als je de omzet vergelijkt met die van beursgenoteerde ondernemingen dan is de totale omzet van beursgenoteerde ondernemingen 253 miljard tegen 111 miljard voor coöperaties. Een groot deel van de beursgenoteerde ondernemingen vertegenwoordigt echter buitenlands kapitaal, terwijl coöperaties voor 100% Nederlands zijn. Op dit moment zijn er ruim 2600 coöperaties actief in Nederland en hun aantal is groeiende. Elk jaar komen er 200 tot 300 nieuwe bij. In landen als Canada en Finland, waar zij voor 22% van de werkgelegenheid zorgt, is de coöperatieve sector nog groter. Dat heeft ook wel te maken met de cultuur van het land. Zelfhulp is in die landen diep geworteld in de samenleving, terwijl in Nederland de overheid veel dominanter aanwezig is.'

Niet alleen op economisch, maar ook op sociaal gebied zijn coöperaties van grote betekenis. Kunt u dit toelichten? 'Op macro-economisch niveau zorgen coöperaties allereerst voor veel werkgelegenheid. Wereldwijd werken zo'n 100 miljoen mensen voor een coöperatie. In Nederland zijn dit er

166.000. Daarbij ondernemen coöperaties op een wezenlijk andere manier dan vennootschappelijke ondernemingen. Voor coöperaties is het behalen van winst geen doel op zich, maar een middel. Wat voorop staat is het welzijn van de leden. Coöperaties richten zich op de lange termijn, zodat er ook in de toekomst goede producten of diensten geleverd kunnen worden tegen een faire prijs. Hiertoe wordt een deel van de winst (ook wel exploitatiesaldo genoemd) opnieuw in de onderneming geïnvesteerd. Onder meer om te voldoen aan een van de kernprincipes van coöperaties: permanente educatie. Dankzij deze focus op educatie en innovatie heeft de Nederlandse land- en tuinbouwsector, die voor 70% uit coöperaties bestaat, kunnen uitgroeien tot de op één na grootste exporteur van agrarische producten ter wereld.

Op micro-niveau vormen de coöperaties gemeenschappen op zich, met eigen normen, waarden en codes. Afhankelijk van de betrokkenheid van de leden, door bijvoorbeeld financieringsverplichtingen of leverings- of afnameverplichtingen, is de onderlinge solidariteit groot. Zeker in de land- en tuinbouwsector zijn coöperaties vaak diep in de samenleving geworteld. Het besef dat je samen meer voor elkaar krijgt dan ieder voor zich leeft sterk bij veel coöperaties.'

Coöperaties zijn dus van groot belang voor de Nederlandse economie. Hoe komt het dat deze ondernemingsvorm zo weinig bekend is bij het grote publiek?

'Probleem is dat veel mensen coöperaties nog wel eens verwarren met woningcorporaties, die door schandalen bij onder meer Vestia en Woonbron een slechte naam hebben gekregen. Zeer geregeld word ik gebeld door personen met vragen over corporaties, maar dat zijn bijna allemaal stichtingen. Ik merk wel dat

de coöperatieve ondernemingsvorm meer aandacht krijgt. Dat zal ook zeker te maken met het feit dat 2012 door de Verenigde Naties is uitgeroepen tot het internationale jaar van de coöperatie. Zo heeft ook Aedes, de overkoepelende organisatie van woningbouwverenigingen, belangstelling voor de coöperatieve vorm.'

U stelt dat coöperaties een antwoord kunnen geven op de twee grote uitdagingen van deze tijd: de economische crisis en het duurzaamheidsvraagstuk. Verklaart u zich eens nader?

'Over de oorzaken van de economische crisis waarin wij ons nu bevinden is genoeg gezegd en geschreven. Kijk maar naar een film als 'the Inside Job' en je ziet wat er gebeurt als banken vrij spel krijgen. Wat coöperaties onderscheidt van andere ondernemingsvormen is de transparantie en controle door de leden. Leden hebben bij coöperaties daadwerkelijk de mogelijkheid om zich te organiseren en de top te disciplineren. Zij kunnen niet alleen gekozen worden in een ledenraad, maar in sommige gevallen ook in het bestuur of in de Raad van Toezicht. Daarbij gaat het coöperaties niet om het behalen van zo veel mogelijk rendement voor de aandeelhouders, maar om een faire prijs voor de leden op de lange termijn. Duurzaam en maatschappelijk verantwoord ondernemen, om bij je tweede vraag te komen, zit coöperaties echt in de genen. Niet voor niets is de NCR vorig jaar partner geworden van MVO (Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen) Nederland. Veel coöperaties zijn voorlopers op het gebied van duurzaamheid. Neem bijvoorbeeld Zeeuwind, de op een na grootste windcoöperatie van Nederland, die 25 jaar geleden werd opgericht met als ideaal om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen en als alternatief voor de kleiner wordende voorraad fossiele

DE 7 COÖPERATIEPRINCIPES VAN DE INTERNATIONAL COOPERATIVE ALLIANCE (ICA)

- Vrijwillig en open lidmaatschap
- Democratische controle door de leden
- Economische participatie door de leden
- Autonomie en onafhankelijkheid
- Permanente educatie
- Coöperatie tussen coöperaties
- Aandacht voor de gemeenschap

brandstoffen. Inmiddels levert Zeeuwind, dat zich ook inzet voor het gebruik van zonne-energie, groene stroom aan maar liefst 24.000 huishoudens. Ook in internationaal opzicht is er bij coöperaties veel aandacht voor duurzaamheid. De International Cooperative Alliance (ICA) heeft met de toevoeging van het zevende principe (zie kader) – aandacht voor de gemeenschap – bewust een verbinding willen leggen tussen duurzaamheid en coöperatief ondernemerschap. Net als de Verenigde Naties – die haar doelstellingen voor duurzame ontwikkeling heeft vastgelegd in

GESCHIEDENIS

Een van de eerste coöperaties werd al in de dertiende eeuw opgericht door Franse bergboeren, die nu nog steeds de beroemde Comtékaas maken. Zij wilden grotere kazen maken omdat die beter bewaard konden worden. Daar hadden ze wel veel meer melk voor nodig, een hoeveelheid die een boer alleen nooit zou kunnen produceren. Om de honderden liters melk toch bij elkaar te krijgen, besloten ze samen kaas te maken. Bij de verkoop van de kaas kreeg vervolgens iedereen naar rato betaald.

Vanaf het midden van de negentiende eeuw ontstonden de moderne consumentencoöperaties. De eerste was de inkoopcoöperatie Rochdale (Verenigd Koninkrijk), waar textielarbeiders samen hun primaire levensbehoeften inkochten om zo minder afhankelijk te zijn van de verplichte inkoop via de fabriek. In Duitsland begon Friedrich Wilhelm Raiffeisen een coöperatieve bakkerij, waar boeren op krediet brood konden krijgen. In latere jaren fuseerde deze coöperatieve spaarbank met de Nederlandse Boerenleenbank tot de Rabobank. In Nederland werd in 1877, na de invoering van de coöperatie-wetgeving in 1876, de eerste formele coöperatie opgericht. 'Welbegrepen Eigenbelang' uit Aardenburg (Zeeland) had tot doel het gezamenlijk inkopen van kunstmest, veevoer en zaden om daarmee minder afhankelijk te zijn van particuliere handelaren.

Agenda 21 – zijn coöperaties van mening dat duurzaamheid verbonden is met armoedebestrijding, economische ontwikkeling, educatie, ecologie en sociale verhoudingen. Zij zetten zich hier dan ook op veel plekken in de wereld voor in.'

Een probleem dat zich bij coöperaties voordoet is dat de afstand tussen leden en bestuur nog wel eens als groot wordt ervaren. Hoe democratisch zijn coöperaties eigenlijk? 'Onderzoek heeft uitgewezen dat maar 5% van de leden werkelijk geïnteresseerd is in zeggenschap. Dit zijn de mensen die in de ledenraad gaan zitten, vergaderen en het bestuur controleren. De rest van de leden voelt wel binding met de coöperatie en wil er graag bij horen, maar is niet bereid om mee te besturen. Het vergt namelijk nogal wat tijd, kennis en inspanning. Zaak voor elke coöperatie is wel dat de ledenbetrokkenheid goed georganiseerd is. Doe je dit niet, zoals enkele jaren geleden met een coöperatie in de vleesindustrie gebeurde, dan zie je dat zij geen standhoudt. Daarbij is het voor leden overigens altijd mogelijk om stampij te maken als ze het ergens niet mee eens zijn, want coöperaties zijn zeer transparant.'

In Nederland zijn maar weinig werknemerscoöperaties. Waarom is arbeiderszelfbestuur (of een variant daarvan) hier nooit echt van de grond gekomen?

'Ik denk dat dat te maken heeft met een overheid in Nederland die heel veel regelt. Als er zich een probleem voordoet dan wordt verwacht dat de overheid dit oplost. Zelfhulp heeft hierdoor niet goed van de grond kunnen komen. Nu het vertrouwen in de overheid begint af te nemen en de overheid ook steeds meer taken afstoot, zie je dat mensen het zelf gaan doen. Ik sluit dan ook niet uit dat er de komende jaren meer werknemerscoöperaties bijkomen. Maar je hebt gelijk dat er maar weinig zijn. Zelf ken ik alleen enkele ingenieurs, advocaten en een drukkerij die zich op een dergelijke manier georganiseerd hebben. In het buitenland zijn er wel enkele interessante voorbeelden, zoals de Mondragón-groep in Baskenland.'

Als we nu kijken naar de toekomst hoe zouden coöperaties dan kunnen bijdragen aan de democratisering van de economie?

Ruud Galle (1953) is directeur van de Nederlandse Coöperatieve Raad voor land- en tuinbouw, waarbij bijna alle coöperaties in de agribusiness en coöperatieve ondernemingen in de financiële dienstverlening en verzekeringswereld zijn aangesloten. Daarnaast is hij als hoogleraar Organisatie van de onderneming verbonden aan de TIASNimbas Business School van de Universiteit Tilburg.

'Het coöperatieve model is bij uitstek democratisch, omdat de leden – afhankelijkheid van de mate van betrokkenheid – zeggenschap hebben. Zij hebben de mogelijkheid het bestuur te controleren en zelf mee te beslissen over het te voeren beleid. Coöperaties zijn bovendien heel transparant. De organisatie van een coöperatieve onderneming is helder en de lijnen tussen leden en bestuur zijn over het algemeen kort. Nu de overheid zich terugtrekt, zie je dat de burgers zich op allerlei manieren gaan organiseren in een coöperatie. In de zorg, op internet, in duurzame energie, ja zelfs bij de overheid. Daarbij zie je dat burgers steeds bekender raken met coöperaties. Zo heeft PGGM er de afgelopen drie jaar 800.000 nieuwe leden bijgekregen en zijn inmiddels 780.000 Nederlanders lid van COOP supermarkten.'

MEER WETEN?

Zie voor meer informatie over de NCR en ICA:
 – www.cooperatie.nl
 – 2012.coop/en/welcome
 Spanning schreef al eerder over coöperaties:
 – <http://sp.nl/9z6p4>

Een prachtig voorbeeld van sociale woningbouw in Nederland: de Diamantbuurt in Amsterdam.

HOE KRIJGEN WE WEER GREEP OP ONZE VOLKSHUISVESTING?

Tekst en foto: Tijmen Lucie

Woningcorporaties hebben de afgelopen jaren een slechte naam gekregen door financieel wanbeheer en zichzelf verrijkende bestuurders bij diverse stichtingen. Naar aanleiding van de enorme financiële problemen bij Vestia besloot een Kamermeerderheid in maart van dit jaar een parlementaire enquête te gaan houden naar het functioneren van woningcorporaties. Te hopen valt dat deze enquête niet beperkt zal blijven tot het technische vraagstuk van het toezicht, maar ook zal ingaan op het ideologische vraagstuk naar de rol van corporaties in de samenleving. Want het wordt tijd dat eens duidelijk wordt wat en van wie de corporaties nu eigenlijk zijn.

WAT VOORAF GING

Volgens de heersende gedachte werd in de jaren tachtig een revolutie in de volkshuisvesting ontketend. Daar waar corporaties voorheen door de overheid aangestuurd werden, kregen zij in de jaren tachtig onder invloed van het neoliberale denken plotseling grote zelfstandigheid. De overheid stootte in de jaren die volgden steeds meer taken af en verloor zo langzamerhand haar greep op de volkshuisvesting, met alle gevolgen van dien.

Historicus Wouter Beekers, die onlangs aan de Vrije Universiteit promoveerde op een studie naar de geschiedenis van de volkshuisvestigingsbeweging in Nederland, betoogt echter dat de verzelfstandiging van woningcorporaties al tijdens het kabinet-Den Uyl door de verantwoordelijk minister Marcel van Dam werd ingezet. Hij gaf de corporaties immers al in 1976 meer zeggenschap over hun vermogens.

Beekers erkent wel dat de verzelfstandiging van corporaties in de jaren tachtig en negentig in een stroomversnelling raakte. Vooral onder staatssecretaris van Volkshuisvesting Enneüs Heerma (1986-1994) kregen corporaties grote vrijheid om hun publieke taak uit te voeren. Sluitstuk op

de 'operatie-Heerma' vormde de brutering: het wegstrepen van de uitstaande leningen van de staat aan de corporaties tegen zijn subsidieverplichtingen, waardoor de corporaties financieel onafhankelijk werden. Vervolgens werden de corporaties steeds groter en commerciëler en gingen sommige bestuurders zich te buiten aan onverantwoorde financiële risico's en zelfverrijking.

IDENTITEITSCRISIS

Een vraag die nooit goed beantwoord is, is wat en van wie de corporaties eigenlijk zijn. Probleem is dat corporaties zich na de snelle verzelfstandiging in de jaren tachtig en negentig bevinden in een schemergebied tussen staat, markt en gemeenschap. Het zijn private ondernemingen met een publieke taak. Ze moeten zoveel mogelijk rendement halen, om te zorgen voor goede volkshuisvesting. Daar zit natuurlijk een spanningsveld.

De discussie over de positie van woningcorporaties is echter niet nieuw, zo laat Beekers in zijn proefschrift zien. Al in de jaren vijftig werd gesproken over de 'crisis in de woningbouwverenigingen'. Toen ging de discussie vooral over de vraag hoe corporaties zelfstandiger konden

opereren, want de statelijke invloed werd door veel bestuurders en politici als te groot ervaren. De commissie-De Roos, kwam daartoe in 1964 met voorstellen. Naast een vermindering van de invloed van de overheid, pleitte zij voor herintroductie van coöperatieve verenigingen (die voor de invoering van de Woningwet in 1901 bestonden). Van de uitwerking van deze voorstellen kwam echter niets terecht vanwege de blijvende woningnood. Wat ook meespeelde was dat de verdergaande professionalisering van de corporaties, door schaalvergroting en uitbreiding van het takenpakket, op gespannen voet stond met de betrokkenheid van bewoners en andere leden. De leden meer inbreng te geven, bijvoorbeeld door de herintroductie van coöperatieve verenigingen, zou ten kosten gaan van de ambitie van de corporatiebestuurders om de professionaliteit te vergroten. De identiteitscrisis waarin corporaties als ledenverenigingen verkeerden bleef daarmee tot op de dag van vandaag onopgelost.

NAAR EEN COÖPERATIEF MODEL?

8 november jongstleden organiseerde de Amsterdamse woningcoöperatie 'Samenwerking' een themamiddag over coöperatief wonen. Centrale vraag was wat de coöperatie kan betekenen in de vastgelopen woningmarkt. Een van de sprekers was Jan Kees Helderman, universitair docent vergelijkende bestuurskunde in Nijmegen, die eerder onderzoek had gedaan naar de Duitse Wohnungsgenossenschaften (woningcoöperaties). In zijn betoog stond hij stil bij de grote betekenis van het corporatiebestel voor de Nederlandse volkshuisvesting. Tegelijkertijd erkende hij dat corporaties nu hun democratische legitimiteit verloren hebben. 'In de jaren '80 zijn de woningbouwverenigingen zich gaan omvormen tot stichtingen, en daarbij zijn ze onbereikbaar geworden voor hun belanghebbenden, de huurders. Mede hierdoor zijn de corporaties vervreemd geraakt van de gemeenschap waar ze vandaan komen. Er is vermarkting opgetreden, er werd veel te veel kapitaal opgebouwd dat alle kanten op is gegaan, en er is eigenlijk geen democratische structuur meer', aldus Helderman. Hij ziet veel in coöperatieve initiatieven, want 'zij bieden meer zekerheid, hebben een hoog democratisch gehalte en geven meer mogelijkheden tot controle op het bestuur'. Hij wil echter niet af van het corporatieve bestel, want coöperaties hebben volgens hem niet de financiële middelen en zijn te zeer op de eigen gemeenschap gericht om berekend te zijn op de publieke taak, die veel verder gaat dan het zorg dragen voor voldoende goede huisvesting. Hij pleit dan ook voor het verenigen van de goede zaken van corporaties en coöperaties om daarmee 'tot het beste van twee werelden' te komen. Andere sprekers tijdens de themamiddag waren het met hem eens. Zo pleitte Bart Jan Krouwel, een van de grondleggers van de Triodos Bank, voor een veel bredere discussie over mengvormen tussen woningcorporaties en coöperaties: 'Waarom maak je als grote woningcorporatie niet een federatieve structuur, waarbinnen je verschillende vormen toepast? Als je ergens een actieve kern ziet, waar sociale cohesie of een gemeenschappelijk probleem bestaat, maak daar dan een kleinschalige coöperatieve beweging van! Dat kun je binnen een overkoepelende beweging op allerlei manieren organiseren. Het is een kwestie van creativiteit.' Gerard van Noort, bestuurder van

Ymere (na Vestia de grootste woningcorporatie van Nederland met 77.000 woningen), gaf aan dat zijn werkgever op buurtniveau al bezig is met het ontwikkelen van dergelijke coöperatieve initiatieven. Het zou een goede zaak zijn, wanneer het coöperatieve model ook op bestuursniveau wordt toegepast, want daarmee vergroot je de mogelijkheden tot democratische controle door de belanghebbenden, de huurders. Gezien de schandalen bij corporaties als Vestia, Woonbron en Rochdale, lijkt dat geen overbodige luxe.

MEER TOEZICHT ÉN MEER BETROKKENHEID

In de conclusie van Het Bewoonbare Land doet Wouter Beekers enkele interessante aanbevelingen voor de parlementaire commissie naar het functioneren van woningcorporaties om de legitimiteitscrisis waarin de corporaties verkeren het hoofd te bieden. Zo stelt hij voor om het betaalde leidinggevende kader niet langer alleen maar te laten controleren door eveneens betaalde toezichthouders, maar ook door vrijwilligers. Ook kunnen bewoners op buurtniveau volgens hem meer worden betrokken bij het corporatiewerk door ze meer zeggenschap te geven over een investering in de wijk, waar ze zelf mede aan hebben bijgedragen. Bovendien oppert hij het idee dat de overheid meer ruimte geeft voor nieuwe sociale initiatieven op de woningmarkt, zoals coöperaties. Daarnaast ziet hij veel in beschermde koopconstructies, waarbij corporatie en huizenbezitter verantwoordelijkheden en risico's delen. Tot slot pleit hij voor verscherpt toezicht van de overheid op de besteding van de maatschappelijke vermogens door corporaties. Gemeentebestuurders zouden wat hem betreft de aangewezen personen zijn om mede te bepalen waar de corporaties het gemeenschapsgeld in investeren. Twee zaken zullen in ieder geval beter geregeld moeten worden. Enerzijds zal de overheid haar greep op de volkshuisvesting dienen te vergroten, anderzijds zal zij met voorstellen moeten komen om de betrokkenheid van bewoners te stimuleren. Ondersteuning van coöperatieve initiatieven kan daarbij zinvol zijn. De realiteit is echter dat het huidige kabinet niet met oplossingen komt voor de identiteitscrisis, waarin corporaties verkeren. In plaats daarvan dreigt het door de verhuurdersheffing van 2 miljard de sociale woningbouw de doodsklap toe te dienen.

MEER WETEN?

- Wouter Beekers, *Het Bewoonbare Land. Geschiedenis van de Volkshuisvestingsbeweging in Nederland* (Uitgeverij Boom; Amsterdam, 2012).
- Taco Brandsen en Jan-Kees Helderman, *Coöperatieven een alternatief* (deel 1), *Op zoek naar de Heilige Graal van de volkshuisvesting: een verslag over woningcoöperatieven in Duitsland* (deel 2) en *Betrokken belangen: zelforganisatie en de coöperatieve vorm* (deel 3) (Tilburg, 2009). Deze drie artikelen zijn te vinden op de website van Futura: www.futurawonen.nl/nl/publicaties.aspx
- Verslag van de thema-middag over coöperatief wonen is te vinden op: jelmommers.nl/themamiddag-cooperaties

EEN STAP NAAR DEMOCRATISERING VAN DE ECONOMIE: DE GEKOZEN RAAD VAN COMMISSARISSEN

Tekst: Geert Reuten

Politieke democratie is onvolmaakt. Maar in de economie hebben we nauwelijks een stap naar democratisering gezet. Dit artikel schetst de contouren van een economische democratie en bepleit vervolgens een eerste stap naar democratisering van de economie via een gebrekkig democratisch gekozen Raad van Commissarissen.

POLITIEKE EN ECONOMISCHE DEMOCRATIE

In een gecompliceerde maatschappij zoals de onze, vallen de verhoudingen tussen mensen uiteen in drie domeinen: die van de politieke, de economische, en de persoonlijke verhoudingen.

- Het politiek domein (de staat en de lagere overheden) regelt collectieve voorzieningen en stelt collectief geldende gedragsregels op voor het persoonlijk en economisch domein.
- Het economisch domein (bedrijven) voorziet in de materiële levensbehoeften – d.w.z. de niet-collectief geregelde of de niet-persoonlijk-relatieve levensbehoeften.
- Het persoonlijk domein is het samenstel van persoonlijke relaties en activiteiten (huishouden, familie, verenigingen, religie enz.).

Tot ver in de 19e eeuw was de politieke vrijheid nergens ingebed in enige vorm van politieke democratie. Bijgevolg was politieke vrijheid slechts de brute politieke vrijheid van de machthebbers – de vorsten, hun vazallen, en de burgerlijke elites. Heel geleidelijk aan is dit veranderd – altijd door strijd, gekoppeld aan de notie dat als mensen gelijkwaardig zijn, ze ook op een gelijkwaardige wijze invloed op de politiek moeten kunnen hebben. Met de invoering van het algemeen kiesrecht in het begin van de 20ste eeuw is de politieke democratie als fundament van onze samenleving vastgelegd.

Ook voor het economisch domein geldt dat als economische vrijheid niet is ingebed in economische democratie, dat economische vrijheid dan slechts de vrijheid van de economisch machtigen is. Net zoals in het politiek domein alle betrokkenen democratische rechten behoren te hebben, zou dat ook moeten gelden voor het economisch domein.

Dit spreekt temeer omdat er geen zinnig argument is dat onderbouwt waarom er aan eigendom van kapitaal macht verbonden zou moeten zijn. Vóór de 19e eeuw was aan het bezit van land politieke macht verbonden; landbezit was echter geen garantie voor wijsheid. Tot 1917 was aan het bezit van vermogen politieke macht – stemrecht – gekoppeld, maar ook dat bleek een onlogische relatie. En

ook vandaag is het bezit van kapitaal nog steeds geen garantie voor wijsheid.

GRONDBEGINSELEN VAN DEMOCRATIE

In alle vormen van democratie moeten een aantal grondbeginselen gerealiseerd zijn.

Het eerste grondbeginsel van politieke democratie is de politieke gelijkwaardigheid van ongelijken qua politieke visie en politieke capaciteiten. Analoog geldt voor economische democratie de economische gelijkwaardigheid van ongelijken qua economische visie en economische capaciteiten.

- Verdere grondbeginselen van democratie zijn: directe of indirecte participatie van alle belanghebbenden in het bestuur;
- openbaarheid van bestuur zodat het bestuur controleerbaar is door de belanghebbenden;
- daarbij moeten bestuurders verantwoording afleggen aan de belanghebbenden;
- de afzetbaarheid van het bestuur door de belanghebbenden.
- In onze formele politieke democratie hebben we een indirecte participatie in het bestuur (landelijk het kabinet). We kiezen een parlement dat voor ons het bestuur aanstelt en controleert, en aan wie het bestuur verantwoording moet afleggen, en dat het bestuur eventueel kan afzetten. Het basisbeginsel van gelijkwaardigheid komt bij verkiezingen tot uitdrukking in het beginsel van één stem per persoon.

NAAR ECONOMISCHE DEMOCRATIE

Democratisering, de weg naar democratie, is een proces: net zoals dat gold en geldt voor politieke democratisering, geldt dit ook voor economische democratisering. We moeten daarbij doelen stellen die op redelijk korte termijn praktisch realiseerbaar zijn en van daaruit verder werken en de democratie versterken. Dit is het uitgangspunt van dit artikel. Het voorstel is om te beginnen met een zeer bescheiden formele democratisering van de grote bedrijven: de 7400 bedrijven met meer dan 100 werknemers (zij beslaan samen 60% van de

werkgelegenheid). Het idee is dat democratisering dan geleidelijk uitwaaiert naar kleinere bedrijven. In kleine bedrijven is de bedrijfsorganisatie minder anoniem en kan er op den duur gekozen worden voor andere, minder formele, vormen van participatie in het bedrijfsbestuur. Belangrijk is in ieder geval dat werknemers die willen werken in een bedrijf met een vorm van formele democratie, daar de gelegenheid toe hebben. Indien kleinere bedrijven (met minder dan 100 werknemers) de gewenste participatie niet goed regelen, dan zullen zij hun personeel zien weglopen naar de bedrijven waar dit wèl goed geregeld is, al dan niet formeel.

DE HUIDIGE BESTUURSORGANISATIE VAN GROTE BEDRIJVEN

Figuur 1 laat de huidige bestuursorganisatie van de meeste grote bedrijven zien. Aandeelhouders kiezen de Raad van Commissarissen (RvC) en deze stelt de directie aan en controleert die.

Bij deze zogenoemde 'structuurvennootschappen' worden

Figuur 1. Huidige bestuurorganisatie van grote bedrijven

de commissarissen gekozen door uitsluitend de aandeelhouders. De RvC stelt de voordracht voor zijn eigen opvolgers op (vandaar dat commissarissen veelal uit dezelfde klik komen). De ondernemingsraad kan voor maximaal een derde van de commissarissen een 'bijzondere voordracht' doen aan de RvC, die deze

vervolgens voorlegt aan de aandeelhoudersvergadering (bij bijvoorbeeld vijf commissarissen komt dit neer op één commissaris).

EEN DOOR ALLE BELANGHEBBENDEN GEKOZEN RAAD VAN COMMISSARISSEN

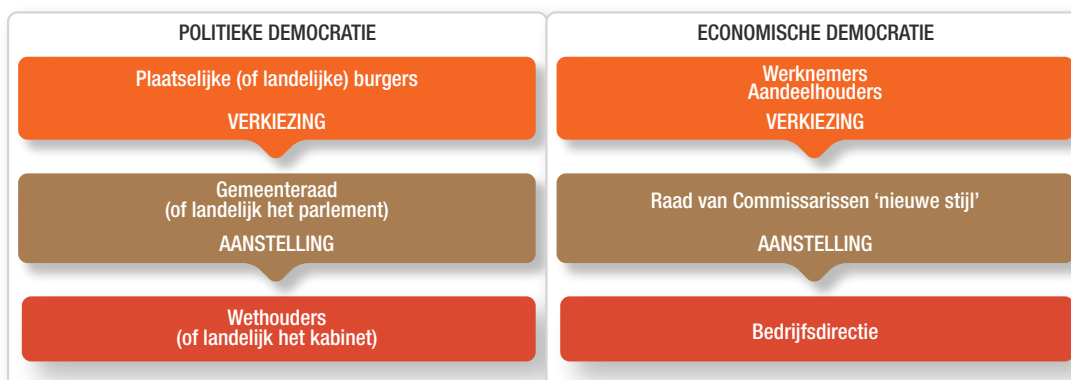
Het voorstel is om deze bestuursopzet zo te wijzigen dat de RvC gekozen wordt door alle belanghebbenden. Figuur 2 vergelijkt de huidige politieke democratie met de voorgestelde stap naar economische democratie.

BELANGHEBBENDEN EN BELANGHEBBENDEN-KIEZERS

De economisch-democratisch belanghebbenden, dus de kiezers, zijn in ieder geval de werknemers en de kapitaalbezitters. De moeilijk te beantwoorden vraag is vervolgens hoe je de belangen van de werknemers en de kapitaalbezitters weegt bij het uitbrengen van hun stemmen. Mensen en kapitaal hebben immers niet dezelfde noemer en kun je dus niet bij elkaar optellen. Er zijn tenminste drie mogelijkheden voor zo'n weging.

1. Het spiegelen van economische democratie aan politieke democratie zou pleiten voor het beginsel dat iedere belanghebbende persoon één stem heeft (werknemers, kapitaalbezitters). Mensen die niet één maar twee belangen hebben, krijgen dan twee stemmen. Dit beginsel gaat ervan uit dat zowel werknemers met veel diploma's of een hoog salaris als een kapitaalbezitter met veel kapitaal daaraan geen extra stemmen kunnen ontleen.
2. Indien we de nadruk leggen op 'belang', dan kunnen we het uitgangspunt nemen in de mate waarin mensen voor hun levensonderhoud afhankelijk zijn van een bedrijf. Werknemers zijn voor hun levensonderhoud doorgaans geheel afhankelijk van het bedrijf waar ze voor werken. Meer specifiek kunnen we dan de gemiddelde verdiensten van arbeid en kapitaal als uitgangspunt nemen (de arbeidsinkomensquote respectievelijk de kapitaalinkomensquote van het BBP). Dan zouden we grofweg uitkomen op een stemverhouding tussen werknemers en kapitaalbezitters van 65% en 35%. (Waar het eerste alternatief dus uitgaat van personen, ligt het uitgangspunt van dit alternatief in een geldcriterium.)
3. Een corporatistische aanpak stelt het totale belang van

Figuur 2. Vergelijking van huidige politieke democratie met de voorgestelde stap naar economische democratie

de werknemers fictief gelijk aan het totale belang van de kapitaalbezitters; ieder van deze belangen heeft dan dus 50% van de stemmen. Corporatisme, zoals bij de laatste weging, passen we gelukkig niet toe in de Nederlandse politieke democratie. Maar deze sluit wel aan bij de Nederlandse sociaal-economische 'poldertraditie'. Omdat de laatste weging in Nederland de minste weerstand zal oproepen, zouden we daarmee kunnen beginnen.

GEMATIGDE DEMOCRATISERING: EEN CORPORATISTISCH GEKOZEN RAAD VAN COMMISSARISSEN

De voorgestelde opzet sluit zo vrij pragmatisch aan bij de huidige Nederlandse instituties.

- Het uitgangspunt is de huidige economische structuur – wat dit betreft blijft alles bij het oude – het enige wat er verandert is een zeer gematigde democratisering van die structuur. (Socialisten hebben goede redenen om de huidige economische structuur te willen wijzigen; dit is echter een andere discussie, en een gewijzigde economische structuur zal eveneens democratisch moeten zijn.)
- Bedrijfsdirecties worden, net als thans voor 'grote' NV's en BV's, aangesteld en gecontroleerd door een Raad van Commissarissen.
- Echter, de Raad van Commissarissen wordt gekozen door alle belanghebbenden: kapitaalverschaffers en werknemers.

Figuur 3 vat dit samen.

Figuur 3. Voorgestelde bestuurorganisatie van grote bedrijven

- Werknemers en aandeelhouders kiezen uit kandidaten die zich volgens vooraf vastgestelde regels hebben gemeld en die voldoen aan aanvankelijk politiek-democratisch vastgestelde criteria om kandidaat-commissaris te zijn. Het gaat dan om ongeveer 7400 bedrijven (bijna 0,6% van het totale aantal bedrijven, met ongeveer 60% van het totaal aantal werknemers).

Daarbij is het belangrijk dat de taken en bevoegdheden van de RvC niet afgezwakt worden maar eerder versterkt.

- De voorgestelde bestuursorganisatie bijt niet met de huidige ondernemingsraad (die volgens de huidige wet moet worden ingesteld bij bedrijven met meer dan 50 werknemers). Omgekeerd, ze kunnen elkaar democratisch gezien versterken.

DEMOCRATISERING VAN ONDEROP VIA ONDERHANDELING

Deze 'kleine' verandering van de bestuursorganisatie vergt een kleine aanpassing van de wet die er in de huidige politieke verhoudingen niet zonder strijd zal komen. Maar democratisering kregen we nooit in de schoot geworpen. Doch zonder aanpassing van de wet kan er toch democratisering ontstaan, namelijk van onderop. En in het ideale geval versterken die twee processen elkaar. Vakbonden zullen daarin een belangrijke rol moeten spelen. Zij zouden geleidelijke democratisering kunnen bereiken via cao-onderhandelingen. Zeker ook in tijden waarin werknemers gevraagd wordt om 'matige' looneisen te stellen 'in het belang van het bedrijf', kunnen daar tegenover democratiseringseisen 'in het belang van het bedrijf' gesteld worden. In het proces van onderop zou geleidelijke democratisering gerealiseerd kunnen worden via uitbreiding van het huidige aantal werknemerscommissarissen in de Raad van Commissarissen (dat kan spoedig op vrijwillige basis gebeuren, zonder enige wettelijke regeling). Deel van die onderhandelingen zou moeten zijn dat aandeelhouders vrijwillig inbinden op hun wettelijke rechten. Daarbij zouden voorgedragen werknemerscommissarissen voorlopig gekozen kunnen worden door de ondernemingsraad, en volgens afspraak voor een bepaalde tijd. Voorts zouden deze werknemerscommissarissen samen moeten optrekken in het vergroten van de bevoegdheden en in het zoveel mogelijk openbaar maken van het bestuur. De voorlopers in de geleidelijke democratisering zullen een aantrekkingskracht uitoefenen op de rest van de bedrijven, voor zover werknemers liever in gedemocratiseerde bedrijven werken. Deze gedemocratiseerde bedrijven verkeren dan in een relatief sterkere arbeidsmarktpositie. Democratisering werkt dan zelfversterkend.

‘DE PRAKTIJK LEERT ONS DAT HET OOK ANDERS KAN’

Tekst: Arjan Vliegenthart

Eerst als fractiemedewerker en nu als Kamerlid maakte Arnold Merkies de financiële en economische strubbelingen van de afgelopen jaren van nabij mee. Hij oordeelt hard over het optreden van politici en bankiers in de afgelopen twintig jaar: ‘De crisis is geen natuurverschijnsel, maar het gevolg van menselijk falen.’ Maar Merkies is ook optimistisch. ‘Uit ervaringen in bijvoorbeeld IJsland kun je zien dat een andere economische route niet alleen mogelijk is, maar ook succes kan hebben.’

Arnold Merkies

Onze economische ordening, nationaal en internationaal, is door de financiële en economische crisis danig door elkaar geschud. Maar is er volgens jou ook veel veranderd?

‘Er is de afgelopen jaren veel gebeurd: banken zijn failliet gegaan, staten zijn te hulp gesprongen en raken nu overal in Europa en daarbuiten in de problemen. In die zin is er heel veel gebeurd. Maar er is in de afgelopen jaren ook ontzettend veel níet gebeurd. Ik hoef maar naar het in oktober uitgekomen *Global Financial Stability Report* te verwijzen van het IMF, waarin staat dat vijf jaar na het begin van de financiële crisis de wereldwijde financiële sector nog weinig is veranderd. Het systeem,

zeggen ze, is nog altijd veel te complex en banken kunnen makkelijk nieuwe regels ontduiken.’

Hoe realistisch is het dat het financiële systeem de komende jaren wel op de schop gaat?

‘Uiteindelijk zal het financiële systeem op de schop gaan. Hoe snel en daadkrachtig dat gaat gebeuren hangt af van de politieke wil om veranderingen door te voeren. Rechtse politici trappen hier heel erg op de rem. Ze vergelijken de crisis vaak met een natuurramp die ons overkomt. In werkelijkheid zijn het financiële stelsel en de manier waarop wij onze

economie organiseren door ons zelf bedacht. Dat betekent dat het ook aan onszelf is om dat systeem te veranderen.’

Maar hoe realistisch is dat? Kan Nederland in zijn eentje het Europese, laat staan het mondiale, systeem veranderen?

‘Natuurlijk moeten er internationale oplossingen gevonden worden. Het kapitaalverkeer gaat veel meer dan vroeger over de grenzen heen. Daarom zul je samen met andere Europese landen moeten samenwerken als het gaat om toezicht. Nederland kan wel degelijk het verschil maken. Alleen is die invloed in de afgelopen decennia precies in

de verkeerde richting gebruikt, door een grote aanjager te zijn achter internationale deregulering. Nu kan Nederland laten zien daarvan geleerd te hebben, door juist te pleiten voor strenge regels en zelf het goede voorbeeld te geven.’

Gaat dat echter niet uiteindelijk ten koste van onze welvaart?

‘Dat hoeft zeker niet het geval te zijn. Kijk bijvoorbeeld naar IJsland, dat door de bankencrisis veel harder werd geraakt dan ons land. Je ziet dat het land lessen heeft getrokken uit de verkeerde keuzes die het in het verleden heeft gemaakt. Inmiddels heeft het gekozen voor een andere koers, waarbij verliezen van de banken op de schuldeisers worden afgewenteld in plaats van op de belastingbetaler en de bescherming van de sociale welvaartsstaat. Volgens het IMF begint het nieuwe beleid zijn vruchten af te werpen.

In de aanloop naar de crisis zeiden veel economen dat een grote financiële sector goed zou zijn voor de economie. Uit recent onderzoek blijkt juist dat de groei van de economie wordt belemmerd als de kredietverlening door banken aan de private sector meer dan 110 procent van het Bruto Nationaal Product bedraagt. Met een bankensector die 4,5 maal zo groot is als onze economie zit Nederland daar ver boven. Een wat bescheidener omvang van de financiële sector hoeft zeker niet ten koste te gaan van de welvaart. Integendeel, als banken zich weer zouden toeleggen op waar ze voor zijn, het ondersteunen van de reële economie, kan dat juist welvaart opleveren!’

Mario Draghi, ongekozen president van de Europese Centrale Bank (ECB) met verregaande financiële bevoegdheden.

WAT IS DE DEMOCRATISCHE WAARDE VAN DE ECONOMISCHE WETENSCHAP?

Tekst: David Hollanders Foto: Demotix

In theorie is de praktische waarde van economie voor het democratische debat helder. Economen geven de economische consequenties van politieke keuzes aan, maar het is aan politici om die keuzes te maken.

Met name opiniërende academici, onderzoeksbureaus, beleidsafdelingen op ministeries en natuurlijk het CPB kwijten zich van deze taak. Zo heet het CPB politici met doorrekeningen te disciplineren. Dat voorkomt dat een euro twee keer uitgegeven wordt, dat een maatregel de werkgelegenheid in 2040 schaadt of dat er buiten de effecten op de groei in 2070 wordt gerekend. Het is evenwel aan politici om korte termijn af te wegen tegen lange termijn, rechtvaardigheid tegen efficiëntie, werkgelegenheid tegen inflatie. Daar blijft de econoom verder buiten. Die is, zoals een vaak gebruikte metafoor wil, de scheidsrechter op het speelveld van belangen en ideologieën dat politiek heet. Daarnaast is er een aantal politieke taken uitbesteed aan economische instituten als de ECB (monetair beleid) en diens filiaal DNB (financieel toezicht). Taken die vragen om deskundigheid,

om bezonkenheid en – vooral – om onafhankelijkheid en daarom op afstand geplaatst zijn van de politiek, dat uiteraard wel het primaat houdt bij vaststelling van het wettelijk kader waarbinnen ECB en DNB werken. Tot zover in theorie de scheiding tussen economie en politiek. Dat klinkt goed, maar wat kan er daarbij mislopen? Laat ons zien. In de eerste plaats hebben economische voorspellingen de vervelende eigenschap vaak niet uit te komen. Zo voorspelde het CPB in 2007 vlak voor de val van Lehman Brothers een groei van 3% en een werkloosheid van 4%. Een half jaar later voorspelde het een krimp van 4% en een werkloosheid van 8%. Beide mis. En sinds 2008 voorspellen de Trojka-leden IMF, ECB en EU elk jaar dat Griekenland gaat groeien. En elk jaar blijkt dat er faliekant naast te zitten. Er zijn in de economie onzekerheden, onvoorziene onverstandighe-

den en speciale gevallen, waardoor zelfs korte termijn voorspellingen van gerenommeerde instituten volledig incorrect kunnen blijken. Economie is dus geen rocket science. Maar economen zijn de eersten dat toe te geven – niet eens schoorvoetend, nee ruiterlijk. Ze hebben het niet over zekerheden maar over verwachtingen, voorzien die van standaardfouten, en geven aan dat er onderwijl niets moet veranderen in de aannamen (ceteris paribus-clausule). Het CPB is de grootste criticaster van de eigen voorspellingen en heeft een en andermaal aangegeven dat de voorspellingen zeer waarschijnlijk niet letterlijk uitkomen. Maar de modellen zijn het beste wat we hebben. En in ieder geval geeft het een beeld, een basis voor een discussie en disciplineert academisch onderzoek als scheidsrechter voor politici. En zoals iedereen weet die wel eens een

voetbalwedstrijd gefloten heeft, het komt er op aan een beslissing te nemen; liever af en toe een incorrecte beslissing dan geen beslissing, anders wordt het een chaos. Wat daarvan ook zij, het impliceert wel dat economische analyses met een korrel zout genomen moeten worden. Net zoals zelfs topscheidsrechters wel eens een verkeerde beslissing nemen, en dus kritisch bekeken moeten worden. Een tweede lastigheid is dat economisten soms overstappen naar de politiek (Rick van der Ploeg) of het bedrijfsleven (Willem Buitter) of juist van de politiek (Willem Vermeend) of bankenwereld (Dolf van den Brink) overstappen naar de wetenschap. Als bijvoorbeeld van der Ploeg de plannen kraakt van het kabinet Rutte-I, spreekt dan de professor (onafhankelijk) of de oud-politicus (partijdig of althans met een bepaalde vooringenomenheid)? Het is alsof de scheidsrechter mee gaat voetballen, of althans speeltips geeft aan spelers en trainer. Een wat verwarrende figuur, maar niet per se problematisch zolang maar onverkort duidelijk is dat van der Ploeg en veel van economie weet – zijn bijdrage mitsdien in beginsel waardevol is – maar ook een band met een partij heeft – en zijn bijdrage dus wel kritisch moeten worden bezien. Juist bij van der Ploeg is dat wel duidelijk. (Overigens kraakte hij ook de zorgplannen van Rutte-II.) Maar van bijvoorbeeld Rinnooy Kan – thans hoogleraar, voorheen ING én D66'er – is dat mogelijk minder bekend. Is bewustwording van het drukke grensverkeer tussen economen en politici en een adequate voorraad zoutkorrels afdoende om te borgen dat economie de democratie dient in plaats van frustreert? Dat valt te bezien, want bovenstaande voorstelling van zaken vooronderstelt dat er een domein is waar belangen wel een grote rol spelen (de politiek) en een domein (de economie) waar belangen geen grote rol spelen en dat dus apolitiek is. Laten we eens twee voorbeelden in het oog nemen om te bezien of dat aangenomen kan worden. De ECB heeft een mandaat om de inflatie dichtbij maar onder de 2% te houden. Het beoogt de inflatie vooral te beteugelen door de rente te verhogen, waardoor (schuld-gefinancierde) bestedingen van consumenten

en producenten geremd worden, waardoor de vraag naar goederen en daarmee de prijzen weer dalen. Men kan de doelstelling te eenzijdig vinden (economische groei is geen doelstelling, bij de FED is het dat wel), maar dat is de keuze van regeringsleiders geweest. De ECB wenst de schulden van de Zuidelijke probleemlanden niet op te kopen, want dat zou – zo meent zij – tot inflatie kunnen leiden. Geen monetaire financiering dus van staatsschulden, zoals wel in Japan gebeurt, zoals ook in Groot-Brittannië geschiedt, en zoals in de VS plaatsvindt en zoals econoom Krugman propageert. De ECB kan zich hierbij ook beroepen op het verdrag van Maastricht, dat een en ander verbiedt. Wat doet de ECB dan wel? Het leent dus niet aan overheden uit, maar wel aan private banken en niet zo'n beetje ook (begin dit jaar 1000 miljard euro via zogenaamde Long-Term Refinance Operations). Het koopt wel obligaties over van private banken (boven de marktprijs), maar weigert dezelfde obligaties direct op te kopen van overheden. De (let wel: ongekozen) ECB stelt daarbij zware eisen aan overheden – die gemaand worden uitkeringen te verlagen en ontslagrecht te versoepelen – maar verruimt juist de onderpandseisen voor commerciële banken. Het leent geld – let wel: van de belastingbetaler – tegen 1% uit aan grote banken, die dat weer tegen 7% uitlenen aan Zuidelijke landen, dat de belastingbetaler aldaar tot de laatste cent moet terugbetalen van de ECB. Men kan van dit beleid vinden wat men vindt, maar het met publiek geld redden van private banken en het eisen van bezuinigingen en hervormingen (behalve dan van die ene sector, de financiële sector) is zo politiek als het maar zijn kan. En dit alles zonder dat de ECB gekozen is, zonder dat zij verantwoording aflegt, zonder dat ECB-werknemers zelf de belasting betalen die ze andere burgers menen op te moeten leggen. En vooral, het heeft niets meer uit te staan met het mandaat van de ECB, en ook niets meer met onafhankelijkheid. Dan dichterbij huis. Op de CPB-site is er bij 'cijfers' een toepassing 'zelf rekenen aan de Europese overheidsschuld'. Op grond van door de gebruiker gekozen waarden betref-

fende economische groei, rente, inflatie en overheidsuitgaven wordt de overheidsschuld uitgerekend. De toepassing ziet er solide uit, maar wat opvalt is wat onvermeld blijft. Er staat niets over de oorzaak van het tekort. Het overheidstekort steeg in 2008 toch echt door de redden van ABN AMRO en ING van 45% BBP naar ruim 58%. Dat is merkwaardig als je denkt dat je van de geschiedenis kan leren en enig historisch besef even goed gepast is. Maar het is ronduit bizar als je bedenkt dat SNS Reaal momenteel op omvallen staat, dat banken nog altijd een zeer laag eigen vermogen combineren met staatsgaranties, dat Nederland voor 150 miljard aan (indirecte) garanties in Europa heeft uitstaan die kraters in de overheidsschuld kunnen slaan en via de band van de PIGGS-landen ten goede komen aan banken en dat private schulden zowel naar omvang, groei en rente een veel groter probleem zijn voor de Nederlandse economie dan de in historisch en internationaal perspectief relatief lage overheidsschuld. En zo wordt het debat verengd tot de vraag of we de (overigens willekeurige) Europese norm van 3% nu of in 2017 moeten halen en blijft buiten beeld de insolventie van banken, de enorme private schulden en de overdrachten van de overheid naar de financiële sector. Nu heeft het CPB elders wel op een en ander gewezen, maar wat ontbreekt zijn toepassingen waar door het kiezen van waarden voor bonusbeleid, eigen vermogen, bezuinigingen, noodfondsen en dividenden gerekend kan worden aan de solvabiliteit van banken en aan doorrekeningen die banken disciplineren. De economie heeft pas democratische waarde als de werkelijke keuzes onder het oog gebracht worden, zowel publiek als privaat, en als economische instituten als de ECB gelijke maatstaven hanteren voor overheid en private instellingen. Anders moet de constatering zijn dat er niets zo politiek is als wat zich apolitiek noemt en dat de scheidsrechter in een politieke arena waarin privaat nog altijd gelijkgesteld wordt aan efficiënt en bonus aan verdienste een thuisfluiter is.

DE SP EN HET BEDRIJFSLEVEN IN NEDERLAND HEBBEN ELKAAR HEEL WAT TE BIEDEN

Tekst: Sharon Gesthuizen

Bij aanvang van het jaar 2012 waren er in Nederland ongeveer één miljoen bedrijven gevestigd¹. Het overgrote deel van deze bedrijven is een MKB-bedrijf.

Er wordt vaak gezegd dat Nederland een echt midden- en kleinbedrijf land is en dat is geheel waar. Meer dan de helft van die bedrijven heeft bovendien minder dan twintig mensen aan personeel in dienst. Dat zijn dus kleine bedrijven, waaronder veel eenmanszaken. De gemiddelde winst van al deze ondernemingen was 30.000 euro. Een groot deel van de ondernemers (zo'n twintig procent zelfs van het totaal) maakte minder dan 20.000 euro winst. Wanneer we als partij de discussie aangaan over democratisering van onze economie is het van groot belang dat we deze cijfers goed voor ogen hebben. Wat is onze economie eigenlijk? Waaruit bestaat ze, welke groepen en welke individuele bedrij-

ven komen we tegen in die economie? En belangrijker nog: hoe functioneren de bedrijven in ons land eigenlijk?

Wie zoals de SP pleit voor meer democratie in de markt, pleit daarmee niet tegelijkertijd voor nationalisatie van het bedrijfsleven. De SP verzet zich weliswaar sterk en zeer terecht tegen de uitverkoop van de publieke sector, tegen de vermarkting van publieke diensten en tegen een steeds verder terugtrekkende overheid maar dat wil niet zeggen dat onze partij ontkent dat er dankzij de mogelijkheid om in een land vrij ondernemerschap te beoefenen grote voordelen ontstaan. We onderkennen juist de inventiviteit, creativiteit en flexibiliteit die er van bedrijven en ondernemerschap in brede zin kan uitgaan. Het zou verkeerd zijn om te denken dat de overheid in ons land de taak op zich zou moeten nemen om al die zaken te controleren en te stimuleren – laat

staan dat ze de bedrijfsvoering van alle bedrijven over zou moeten nemen.

De discussie over de democratisering van de economie moet dan ook gevoerd worden met kennis en begrip van de tekortkomingen, maar zeker ook van de zegeningen van de vrije markt. Daarmee ligt de nadruk van die discussie ook direct waar zij hoort te liggen; namelijk op de vraag hoe we die tekortkomingen en extreme uitwassen van de werking van de markt kunnen bestrijden. Op welke manier kunnen we ervoor zorgen dat de markt – in al haar veelzijdigheid – er is ten dienste van de mensen en niet andersom. En hoe zorgen we ervoor dat zij mensenrechten maar ook milieurechten, werknemersrechten, dierenwelzijn en duurzaamheid naleeft en zelfs tot doelstelling maakt?

Het is zo dat we als SP best wel wat vragen van ons bedrijfsleven². We eisen

van de ondernemers immers dat ze niet uitsluitend het maken van winst op één zetten maar juist oog hebben voor langetermijnbelangen. Het doel om op korte termijn zoveel mogelijk winst te behalen is vaak strijdig met het doen wat nodig is om op lange termijn een gezond bedrijf te blijven. Denk aan het ontslaan van vakkundig personeel dat wordt weggezet als 'te duur' maar waarvan het vertrek een enorme aderlating voor de kennis en vakkundigheid in het werk betekent. Het is ook niet zo gek dat juist veel kleinere werkgevers – waaronder die in gespecialiseerde branches als metaal of techniek – aangeven dat zij helemaal niet zitten te wachten op versoepeling van het ontslagrecht of andere maatregelen om de arbeidsmarkt naar liberaal dogma te flexibiliseren. Zij zijn al lang blij als ze goede vakspecialisten kunnen vinden en behouden en iedere werknemer die vertrekt om zzp'er te worden, zien ze met lede ogen gaan.

Alleen door met ondernemers te gaan praten, een kijkje te nemen in hun keuken en van hen te horen hoe trots ze – ondanks soms forse tegenslagen – zijn op hun bedrijf, hun product of hun innovatie leren we hoe dit soort zaken echt zitten. Dat plaatst de kritiek van grotere lobbyisten als VNO-NCW ook in een heel ander perspectief.

Met het verschijnen van het uitgebreide plan voor het kleinbedrijf *Hart voor de Zaak*³ liet de SP zien dat onze partij het belang van het bedrijfsleven in Nederland uiterst serieus neemt. Het boekje met ruim veertig voorstellen kon dan ook op lovende reacties rekenen bij onder meer werkgeversorganisaties en andere ondernemersplatforms. Veel afdelingen gebruikten het boekje in hun campagne voor de verkiezingen van die zomer en op een aantal plekken betekende dat het begin van een bestendiger contact met de ondernemers in de afdeling.

De noodzaak van een plan als *Hart voor de Zaak* ligt voor onze partij niet alleen in het behartigen van de belangen van het bedrijfsleven. Het plan geeft daarnaast ook een richting aan voor onze partij om te komen tot betere samenwerking met ondernemers. Als we het immers hebben over een bedrijvenlandschap dat voor meer dan de helft wordt bevolkt door ondernemingen waarbij het totale personeels-

bestand zo ongeveer aan een flinke keukentafel past dan valt licht uit te denken dat er veel is wat ons aan elkaar bindt. De SP pleit juist voor kleinschaligheid, de menselijke maat, vakmanschap. Maar ook voor beroeps- en samenwerking, luisteren naar de werkvloer en ervoor zorgen dat iedereen naar eigen krachten mee kan doen in onze maatschappij. Zaken die juist bij kleinere bedrijven van groot belang zijn. Iedereen die regelmatig op bezoek gaat bij klein zelfstandigen weet dat. De betrokkenheid van werknemers bij het bedrijf is bijzonder groot en ook de betrokkenheid van de werkgever bij de vrouwen en mannen die bij hem werken is groter dan bij bedrijven met een ruimere personele bezetting. Daarnaast is het feit dat Nederland zoveel kleine bedrijven telt goed voor andere zaken als spreiding van werkgelegenheid, innovatie en ontwikkeling, het snel kunnen inspelen op ontwikkelingen in de markt en de leefbaarheid in buurten, steden en dorpen.

De SP en het Nederlandse bedrijfsleven hebben elkaar dan ook heel wat te bieden. Gelukkig is dat niet iets wat alleen binnen onze partij wordt opgemerkt. Diverse peilingen lieten de afgelopen jaren zien dat de populariteit van de SP, zeker onder jonge ondernemers, toeneemt⁴. Toch is het nog onvoldoende de gewoonte binnen onze partij om de banden met het (lokale) bedrijfsleven aan te halen. En dat is jammer, want de belangen zijn zelden tegenstrijdig. Ook het MKB in Nederland heeft last van de economische crisis die is veroorzaakt door kortetermijnwinstbejag, doorgeschoten aandeelhoudersmacht en een overheid die zich zover terugtrok dat de (financiële) markt er een potje van kon maken. In het boekje *Door de bank genomen* beschrijft ondernemer Jos Schep hoe klein zelfstandigen door toedoen van de banken van de regen in de drup konden raken. Niet de echte ondernemers maar bestuurders zonder affiniteit met het bedrijf waarover ze de scepter zwaaien – namelijk speculanten en sprinkhaankapitalisten – zijn degenen die de crisis hebben veroorzaakt. Zij zijn degenen die de winsten in tijden van voorspoed voor zichzelf opstrijken, maar in mindere tijden de rekening aan de maatschappij presenteren. En het is

dan ook precies dat deel van de markt, het is die poot van de economie, die gedemocratiseerd dient te worden.

Ons bedrijfsleven – een bedrijfsleven dat voor het overgrote deel draait op de slimme, creatieve duizendpoten die leiding geven aan de honderdduizenden ondernemingen in ons land – is daarbij eerder bondgenoot dan tegenstander. Als we er tenminste in slagen om elkaar te bereiken. Onze verwachtingen van het bedrijfsleven zijn realistisch: we weten dat een onderneming winst moet maken om te kunnen voortbestaan. Zonder winst immers geen investeringen en zonder investeringen geen toekomst. Tegelijkertijd vragen we juist van ondernemers een visie op de toekomst. Maar zoals eerder betoogd: de meeste ondernemers zien hun bedrijf niet als melkkoe en zijn het dan ook zeker niet gestart om het zo snel mogelijk weer door te kunnen verkopen voor zoveel mogelijk geld. Zij willen juist iets maken wat blijft; iets brengen wat bestendig is. Daarin zit hun passie die maakt dat ze zich, niet zelden tachtig uur in de week, met alles wat ze in zich hebben inzetten om van hun bedrijf een goed en gezond bedrijf te maken. Als we als SP de problemen en kansen die ondernemers hierbij tegenkomen serieus nemen en hen helpen die aan te pakken, dan bereiken we daarmee meerdere doelen ineens. We hebben er een forse kracht bij in ons pleidooi voor een democratische economie. En we zorgen voor ruimte en groei-mogelijkheden van onze ondernemers.

1. statline.cbs.nl
2. Zie ook het eerder in Spanning gepubliceerde artikel *Industriebeleid vraagt sturing*, september 2010
3. *Hart voor de Zaak* verscheen al in 2006 maar bevatte toen nog slechts een summier aantal voorstellen. Bedoeld wordt het plan dat in het voorjaar van 2010 verscheen.
4. Peiling van netwerksite YoungStartup.nl onder ondernemers in de leeftijd van 20 tot 30 jaar, april 2012

ZEKERHEID VOOR FLEX EEN EINDE AAN TWEEDERANGS- WERKNEMERS?

Tekst: Arjan Vliegthart

In een tijd dat de afbraak van rechten van werknemers hoog op de rechtse agenda staat, maakte links zich in Nederland voor de zomer sterk voor meer rechten voor flexwerkers. Een goed initiatief, dat een einde moest maken aan ongewenste concurrentie tussen werknemers. Alleen is het lot ervan ongewis nu de PvdA haar handen ervan aftrekt omdat zij aan de regering met de VVD prioriteit geeft.

De strijd voor wettelijke rechten op het gebied van arbeidsomstandigheden en een eerlijk loon zijn altijd een inherent onderdeel geweest van de politieke agenda van linkse partijen. Een aantal verworvenheden op dit terrein passeerden de afgelopen maanden al in de Parels van de Parlementaire Geschiedenis de revue. De Arbeidswet uit 1919 (zie de Spanning van september 2012) is een dergelijke verworvenheid, maar je kunt ook denken aan het algemeen verbindend verklaren van cao's, wat de rechten van individuele werknemers beschermt. Dat deze rechten ooit zijn verworven, wil niet zeggen dat ze ongestoord bezit zijn van onze beschaving. Afgelopen maand nog diende de PVV, gesteund door de VVD, een motie in de Tweede Kamer in, waarin ervoor gepleit werd om cao's niet langer algemeen verbindend te verklaren. Het overeind houden van deze rechten vraagt dan ook opmerkzaamheid en past goed in de strijd voor de democratisering van de economie door paal en perk te stellen aan de macht van de markt.

Tijden veranderen echter – en zo ook de arbeidsomstandigheden. Eén van de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van de arbeidsmarkt is de opkomst van flexwerkers: mensen die van tijdelijk contract naar tijdelijk contract gaan en zo geen zekerheid of uitzicht op een vaste baan hebben. De opkomst van de flexwerkers geeft werkgevers meer macht in de arbeidsrelaties. Het is makkelijker en goedkoper om mensen te ontslaan of in te ruilen voor jongere werknemers. Tegelijkertijd heeft de werknemer geen perspectief op bijvoorbeeld een ontslagvergoeding als zijn contract

niet verlengd wordt. Dat zorgt niet alleen voor onzekerheid met betrekking tot je baan, maar maakt ook andere dingen in het leven een stuk onzekerder. Banken geven minder snel een hypotheek, wat vastigheid in je leefomstandigheden niet ten goede komt.

Om voor bedrijven een *level playing field* te creëren en om flexwerkers meer zekerheid te geven, introduceerde SP-Kamerlid Paul Ulenbelt samen met zijn PvdA-collega Mariëtte Hamer afgelopen zomer het initiatiefwetsvoorstel Zekerheid en Flex. Daarin wordt de positie van flexwerkers versterkt door hen bijvoorbeeld recht te geven op een ontslagvergoeding als hun contract afloopt en werkgevers te verplichten tijdig aan te geven of een contract verlengd wordt. Daarnaast zou met het wetsvoorstel een einde worden gemaakt aan de mogelijkheid om eindeloos tijdelijke contracten aan te bieden aan werknemers: na twee tijdelijke contracten of een arbeidsrelatie van twee jaar volgt een vast contract. Daarnaast wordt het systeem van payrolling aangepakt (zie ook de Spanning van mei 2012), waardoor werknemers een contract krijgen bij het bedrijf waar zij werken. Tegelijkertijd worden werkgevers die met vaste contracten werken beloofd met een lagere WW-premie.

Daarmee levert het wetsvoorstel een bijdrage aan de democratisering van de economie doordat het grenzen stelt aan de terreinen waarop bedrijven met elkaar kunnen concurreren en zekerheid biedt aan belanghebbenden in een onderneming, in dit geval de werknemers, die nauwelijks op een

individuele manier af te dwingen zijn. Doordat de politiek deze eisen bindend oplegt aan alle bedrijven in Nederland wordt een gelijk speelveld gecreëerd voor iedereen. Tegelijkertijd wordt daarmee de tweedeling tussen werknemers met een vast contract en tweederangswerknemers met een tijdelijk contract opgelost.

Het lot van het wetsvoorstel is echter kenmerkend voor de huidige politieke verhoudingen in ons land. Terwijl PvdA en SP voor de verkiezingen samen optrokken en het plan gemeenschappelijk indienden, trok de PvdA na de verkiezingen haar handen ervan af. Regeren met de VVD, die het plan niet ziet zitten, bleek belangrijker dan het versterken van de positie van tijdelijke werknemers. Het voordeel van ons parlementair stelsel is dat ieder individueel Kamerlid een wetsvoorstel mag indienen – en dat iedere partij kleur moet bekennen. Voor Zekerheid en Flex betekent dat, dat de SP het plan altijd nog kan indienen – en dat de PvdA vóór of tegen moet stemmen. Voor de strijd voor democratisering van de economie én voor alle flexwerkers is het te hopen dat zij het eerste doet.

DE TOEKOMST VAN DE VAKBEWEGING VAN CRUCIAAL BELANG VOOR EEN SOCIALERE EN MENSWAARDIGE ECONOMIE

Tekst: Arjan Vliegenthart

De afgelopen jaren besteedde Spanning veel aandacht aan de ontwikkelingen in de vakbeweging. Niet zo vreemd, want er was veel aan de hand. De spanningen rond het pensioenakkoord, waar de vakbondstop voor tekende maar waar de basis tegen was, de succesvolle strijd van de schoonmakers voor betere arbeidsomstandigheden en meer respect en de discussie rond de toekomst van het FNV bepaalden het nieuws.

Voor linkse politieke partijen is een sterke vakbond van groot belang. Hoewel zij los staan van de vakbeweging – en ook op sommige terreinen van mening verschillen – kunnen ze samen strijden voor een socialere en rechtvaardigere inrichting van de economie. Een zwakke vakbeweging speelt rechts, dat vaak terug kan vallen op goed georganiseerde werkgevers, in de kaart. Successen in de sociale strijd in het verleden kwamen vaak tot stand doordat bonden en socialisten samen optrokken; voor een eerlijk loon, voor voldoende werkgelegenheid en voor goede werkomstandigheden.

Sinds de jaren tachtig staat echter de macht van de vakbeweging onder druk. Mondialiseringsprocessen maken de positie van nationaal opererende vakbonden zwakker ten opzichte van globaal acterend kapitaal. Bedrijven kunnen vandaag de dag makkelijker in één land sluiten om in een ander land open te gaan, iets wat voor werknemers veel minder geldt. Daarnaast groeide in veel vakbonden de kloof tussen de basis, die vaak stevig wilde inzetten, en de top, die vooral in gesprek wilde blijven met werkgevers. ‘Sinds 1982 accepteert de vakbeweging de dominante economische analyse van het CPB’, aldus Paul de Beer, directeur van de Burcht, het wetenschappelijk bureau van de vakbeweging. Daarmee werkt zij vooral binnen de gevestigde orde en ontbreekt vaak het perspectief op een echt andere ordening van de economie. Het repareren van de meest schadelijke gevolgen van het neoliberale beleid lijkt daarmee haar hoofddoel te zijn geworden. Terecht vergeleek Ron Meyer de rol van de vakbeweging met die van werkzaamheden in de reparatieput.

‘Het Grote Geld leefde zich uit op de maatschappelijke Design-afdeling en de vakbeweging mocht sleutelen in de reparatieput. Dat deed ze niet eens onverdienselijk. Het probleem is echter dat de vakbeweging zo vaak in die put zit dat mensen haar niet meer herkennen als ze eruit is.’

In die zin zijn de recente ontwikkelingen noodzakelijk. De strijd om het pensioenakkoord, het succes van organizing in de schoonmaaksector en de dalende organisatiegraad zijn de aanleiding geweest voor de interne discussie die begin 2012 tot het Akkoord van Dalfsen leidde, de aanzet tot vernieuwing binnen de vakbeweging.

En hoewel het nog te vroeg is om een oordeel te vellen over wat deze nieuwe beweging mag brengen, is zij hoopvol – simpelweg omdat het doorgaan op de oude weg geen perspectief meer bood. ‘We moeten af van de institutie van de polderaars en toe naar een instituut van levende mensen’, vatte SP-Tweede Kamerlid Paul Ulenbelt de uitdaging voor de vakbeweging samen. Alleen daarmee kan de vakbeweging op langere termijn weer de brandstof vinden voor hernieuwde sociale strijd en het perspectief bieden aan alle werknemers in Nederland dat een fundamenteel andere, socialere en menselijkere organisatie van de economie mogelijk is.

OVERZICHT ARTIKELN SPANNING OVER DISCUSSIE VAKBEWEGING

Februari 2010: ‘Een zwakke vakbond speelt rechts in de kaart’

De vakbeweging staat onder druk. Rechts probeert de vakbeweging al tientallen jaren de put in te praten, maar ook van binnenuit klinken steeds vaker kritische geluiden over de koers van de vakbonden. De socialistische beweging is vanouds nauw verbonden met het wel en wee van de vakbonden. Jan Marijnissen en Paul Ulenbelt geven hun visie op de geschiedenis en toekomst van de georganiseerde arbeid.

April 2011: De lessen van de schoonmakers

Schoonmaakwerk is, zoals dat genoemd wordt, werk aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Het loon is laag en de arbeidsomstandigheden zijn slecht. Het aantal vakbondsleden onder schoonmakers is laag en dat maakt het moeilijk om acties van de grond te krijgen. Des te opmerkelijker is de spectaculaire staking in deze sector, die uiteindelijk een succes werd.

Oktober 2011: FNV Lef, een vakbond van z'n mensen

Ron Meyer, organizer bij de FNV en een van de drijvende krachten achter de schoonmakersacties geeft zijn visie op de interne verhoudingen binnen de FNV en het perspectief op een gerevitaliseerde vakbeweging.

Januari 2012: ‘De institutie van polderaars moet weer een instituut van levende mensen worden’

Paul Ulenbelt geeft zijn visie op het akkoord van Dalfsen en de uitdaging waar de FNV de komende jaren voor staat.

Mei 2012: Van bezetting naar nieuwe vakbeweging!

Historicus en vakbondsleden Matthias van Rossum stelt in zijn artikel dat de solidariteitsacties met de schoonmakers op de Vrije Universiteit een voorbeeld zouden moeten zijn voor de nieuw op te richten vakbeweging.

ONDERNEMINGSRADEN MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN

Tekst: Peter Meijer Foto: Peter Brummen

De laatste keer dat het vraagstuk van de democratisering van de economie prominent op de politieke agenda stond was in 1977. Vier jaar daarvoor was het kabinet- Den Uyl aangetreden, dat behalve uit de PvdA, bestond uit D66, PPR, KVP en ARP (de laatste twee gingen later op in het CDA). 'Spreiding van kennis, inkomen en macht' was het motto van de premier. Die ambitie mondde uit in vier wetsvoorstellen: de Wet op de Ondernemingsraden (WOR), de Vermogens Aanwas Deling (VAD), de Wet op de Investerings Rekening (de WIR) en de Grondpolitiek. Toen het kabinet in 1977 viel over de Grondpolitiek, waren alleen de WOR en de WIR in beleid omgezet.

MEER BEVOEGDHEDEN

Nederland kende al een eerdere Wet op de Ondernemingsraden. Die dateerde uit het begin van de jaren zeventig. De directeur was in die wet ook de voorzitter van de OR. De OR had weinig tanden en de bevoegdheden konden met een beroep op het bedrijfsbelang terzijde geschoven worden. Dat veranderde ingrijpend door de wet die Van Agt uiteindelijk in 1979 indiende. De directeur maakte niet langer deel uit van de OR, die vetorecht over de wijziging van een groot aantal arbeidsvoorwaarden kreeg. Daarnaast kreeg de OR adviesrecht over alle belangrijke bedrijfseconomische aangelegenheden: overnames, reorganisaties, inkrimping, financiering en dergelijke. Bovendien kon de OR bij het Gerechtshof in Amsterdam in beroep als zijn advies door de directie in de wind werd geslagen. Tegelijkertijd werd er een subsidieregeling voor de scholing van ondernemingsraden in het leven geroepen.

BELANGENBEHARTIGING

De meest aansprekende successen van ondernemingsraden hebben betrekking op het behartigen van werknemersbelangen. Zo zijn de ondernemingsraden in het openbaar vervoer een belangrijke factor geweest bij het stoppen van de aanbesteding van het ov in de grote steden. In mijn eigen praktijk heeft de OR van AVEBE 250 ontslagen weten te voorkomen en boekte de OR van de ECT een vergelijkbaar

resultaat. De inspanningen van de ondernemingsraad van Organon in Oss zijn de afgelopen paar jaar in de journaals te volgen geweest. En onlangs heeft de OR van Parenco, een grote papierfabriek op de Veluwe, het voornemen van het Noorse moederbedrijf om de vestiging te sluiten tegen weten te houden. Al die successen zijn bereikt in nauwe samenwerking met de vakorganisaties, maar waren zonder de OR toch lastig te verwezenlijken geweest.

De OR heeft door zijn recht op informatie de beschikking over veel meer informatie dan de vakbonden en verkeert dus in een betere positie om met alternatieven voor het directiebeleid te komen. Bovendien heeft de OR het recht deskundigen in te schakelen die elke informatie die ze nodig achten op kunnen vragen. Door tegen een besluit van de directie bij het gerechtshof in Amsterdam in beroep te gaan, kunnen besluiten geblokkeerd worden. Wanneer ondernemingsraden en vakbonden goed samenwerken kunnen er betere resultaten worden geboekt.

DE OR IN EEN ONDEMOCRATISCHE STRUCTUUR

Directies van bedrijven zien zich door de Wet op de Ondernemingsraden gedwongen om ingrijpende besluiten voor te leggen aan de OR. De aandacht voor de gevolgen van het bedrijfsbeleid voor het personeel is op die manier geformaliseerd en dat is een stap vooruit. Zoals gezegd voorziet de wet in een aantal inhoudelijke en procedurele

bevoegdheden. Ik heb bij Kamerdebatten gezeten waar de Kamer met aanmerkelijk minder genoeg moest nemen. Dat de OR formele bevoegdheden heeft, betekent overigens lang niet altijd dat daar ook optimaal gebruik van wordt gemaakt. Dat heeft een groot aantal oorzaken. Er zijn nogal wat directies die niets van medezeggenschap moeten hebben en het functioneren van de OR voortdurend frustreren. Maar ook de OR zelf ontbreekt het soms aan kracht. Het is een vrijwilligersorganisatie waarbinnen personeelsleden om de meest uiteenlopende redenen actief zijn. Het gaat om vrijwilligers met verschillende achtergronden, ervaring, kennis en capaciteiten, die de directie lang niet altijd effectief van weerwerk voorzien. Cursuswerk kan daar het nodige aan doen, maar vaak niet genoeg. Daar komt bij dat vakbonden en werkgevers samen in de SER een eerste stap hebben gezet om de OR te slopen door de GBIO-subsidie voor het scholingswerk af te schaffen. Dat de directeur overlegpartner in de OR en de baas van de OR-leden is, maakt het functioneren van de OR-leden complex. OR-leden geven dan ook massaal aan dat ze bang zijn dat een te radicale opstelling in het overleg ten koste kan gaan van hun positie binnen de organisatie. Tot slot, de OR is een variant op het parlementaire model, met alle gebreken van dien. Het is een organisatie-model dat functioneert in een omgeving die in de kern niet democratisch is, want de directie is

de bovenliggende partij, terwijl werknemers objectief in een afhankelijkheidsrelatie zitten. Het is medezeggenschap en niet meer dan dat.

MEDEZEGGENSCHAP ALS OPLOSSING

Binnen het bedrijfsleven ontbreekt het aan democratische besluitvormingsprocessen, omdat het principe 'wie betaalt bepaalt' leidend is. De aandeelhouder, danwel de Raad van Commissarissen stelt de directie aan. Die maakt de dienst uit en die wordt als het goed is afgerekend op de resultaten. Voor één kapitein op de brug van elk schip valt overigens veel te zeggen. Dat maakt dat ook non-profitorganisaties, als ziekenhuizen of woningbouwverenigingen, voor dit model kiezen.

Tegelijkertijd levert die strakke hiërarchie echter problemen op. Vraag iemand wat hij of zij van zijn werk vindt, dan zal het antwoord vaak zijn dat het meestal wel leuk is,

dat het contact met collega's goed is, maar dat de chef van geen kant deugt. Hij staat immers nooit voor je klaar als je hem nodig hebt, belooft je nooit eens, maar is er wel als de kippen bij om je bestraffend toe te spreken wanneer er die ene keer in het jaar iets fout gaat. Dergelijke opinies zeggen weinig over de kwaliteiten van de chef, maar wel over het probleem om de onderlinge verhouding goed vorm te geven. Is iemand ziek en de chef belt de eerste dag op, dan is er sprake van een 'kruistocht tegen het ziekteverzuim'. Belt hij niet dan is dat het zoveelste voorbeeld van harteloos gedrag. De verhouding tegenover een chef, een baas, een vader of de hoofdonderwijzer of welke autoriteit dan ook, is er een van afscherming. Je houdt in meer of mindere mate de kaarten tegen de borst en schermt je eigen wereld af. Dat is ook de reden waarom werkoverleg zo vaak tot niets leidt. Koppel dat aan een aantal andere economische principes, zoals die van voortschrijdende

arbeidsdeling en een steeds grotere behoefte aan controle, en we komen vanzelf uit bij het probleem van de productiviteit.

Als we het in Nederland willen winnen van China, Brazilië, India, of Turkije dan heeft het niet zoveel zin om in te zetten op het omlaag brengen van de loonkosten per uur. En ook niet om de arbeidsmarkt te flexibiliseren. Als we economisch mee willen blijven doen, dan moeten we het hebben van de productiviteit. Dingen slimmer, sneller en beter doen. Dat lukt alleen wanneer de directie goed luistert naar ideeën van medewerkers en nieuwe ideeën een kans geeft. Dat vereist dat we anders gaan kijken naar de organisatie en aansturing binnen bedrijven. Zeggenschap inbouwen in werkprocessen, dat is de democratische uitdaging die voor ons ligt. De organisatiesociologie is daar al een eeuw mee bezig. Competentiemanagement, resultaatgericht beoordelen en belonen zijn daar recente probeersels van, maar leveren opnieuw weinig op. Bedrijven staan voor de uitdaging om de roep van werknemers om meer zeggenschap op de werkvloer samen te laten gaan met de noodzaak om de productie slimmer, sneller en beter in te richten.

Peter Meijer (1953)

Na zijn opleiding Arbeid en Sociologie kwam Meijer als stagiair bij het Kritisch Gesprekscentrum Amsterdam (KGCA) terecht, waar hij van 1980 tot 1988 werkte aan het scholen en adviseren van ondernemingsraden. Vanaf 1988 adviseert hij samen met Tim Lakeman ondernemingsraden.

Op 14 november 2012 demonstreerden tienduizenden Europese werknemers tegen de keiharde bezuinigingsmaatregelen van hun regering. In Athene kwamen tussen de 5000 en 10.000 demonstranten bijeen.

‘EUROPESE ONDERNEMINGSRADEN SLAAN NU NOG GEEN DEUK IN EEN PAKJE BOTER’

Tekst: Dennis de Jong Foto: Corbis

In september nam ik deel aan een door Abvakabo georganiseerde kaderbijeenkomst over Europa. Een prima initiatief en ik verheugde me op een levendige discussie met de ongeveer 150 aanwezigen. Die kwam er ook, want terecht hadden de kaderleden veel kritiek op het Europese sociaal-economische afbraakbeleid. Daarbij wezen ze overigens vooral naar de politiek.

Nu heeft links in geen van de Europese instellingen een meerderheid en daarom kun je in de politiek alleen wat bereiken, als de werknemers zelf in actie komen. Daarom stelde ik aan de kaderleden de vraag hoe het zit met de onderlinge contacten tussen werknemers in de verschillende Europese lidstaten. Maken zij samen met hun collega's uit andere Europese lidstaten echt een vuist? Daarop bleef de zaal stil. De FNV-vertegenwoordigster bracht in dat zij regelmatig overleg heeft met het Europees Verbond voor Vakverenigingen (EVV), maar dat die contacten vooral gericht zijn op de officiële sociale dialoog, zeg maar de polder met de grote werkgeversorganisatie Business Europe en de Europese Commissie. Dat is het dan. Geen directe contacten tussen de buschauffeurs uit Amsterdam met hun collega's in Athene. Geen contacten met de ambtenaren die in Zuid-Europa massaal ontslagen worden. Kortom, ieder voor zich en niemand voor allen.

De huidige premier van Italië, Mario Monti, schreef in een

advies aan de Europese Commissie, toen nog in zijn hoedanigheid als wetenschapper, dat op de Europese interne markt sociale rechten het kind van de rekening dreigen te worden, omdat kapitaal nu eenmaal mobieler is dan arbeid. Hoewel op Monti veel aan te merken is, want hij is fervent aanhanger van het neoliberalisme, had hij dit goed gezien. De belangen van werknemers in de lidstaten zitten vaak niet op één spoor: de sluiting van een vestiging in het ene land kan de komst van eenzelfde vestiging in een ander land inluiden. Zolang de lonen nog sterk verschillen in Europa, zolang ook de andere arbeidsvoorwaarden nog uiteenlopen, en zolang de werknemersmacht per lidstaat verschilt, zullen bedrijven blijven zoeken naar de goedkoopste lidstaat met de minste sociale onrust en daarmee het beste ‘investeringsklimaat’. Zo kunnen bedrijven werknemers, vakbonden en regeringen tegen elkaar uitspelen en daar zijn ze goed in. De belangen van de grote bedrijven lopen bovendien grotendeels parallel: zij hebben zich niet alleen georganiseerd in Business Europe, die dagelijks bij de Europese instellingen lobbyt, maar de allergrootsten onder hen vormen de machtige ‘European Roundtable of Industrialists’. Deze ‘rondetafel’ van multinationals heeft direct toegang tot en invloed op de regeringsleiders en heeft de afgelopen 25 jaar de Europese agenda volledig naar zijn hand weten te zetten.

Juist omdat de werknemers binnen de Europese Unie niet steeds dezelfde belangen hebben, is het moeilijk om op

Europees niveau de bedrijfscultuur daadwerkelijk te democratiseren. Bovendien lopen de nationale tradities tussen de bonden erg uiteen: terwijl in Noord-Europa de tegenstelling tussen inspraak via ondernemingsraden en het vakbondswerk veel kleiner is geworden dan bij de oprichting van deze vorm van zeggenschap nog het geval was, heerst o.a. in Zuid-Europa vooral een strijdmodel met een centrale rol voor onderhandelingen en eventuele acties georganiseerd door de vakbeweging.

Sinds 1994 is het mogelijk een Europese Ondernemingsraad (EOR) op te richten. De Europese regelgeving hierover is in 2009 herzien en sindsdien zijn alle lidstaten met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk (dat op sociaal terrein een opt-out regeling heeft) verplicht dit in nationale wetgeving te verankeren. Voor ieder bedrijf in Europa dat in meerdere lidstaten actief is, geldt dat op verzoek van werkgevers of werknemers een EOR ingesteld kan worden. Dan moet het wel tenminste 1.000 werknemers in dienst hebben, waarvan er in 2 of meer lidstaten minimaal 150 werken. Gaat het initiatief uit van werknemers, dan moet zo'n EOR er komen als tenminste 100 werknemers uit minimaal twee lidstaten hierom verzoeken. Inmiddels zijn in Europa zo'n 1.000 EOR's actief.

De hoogste nationale medezeggenschapsorganen kiezen de nationale vertegenwoordigers in de EOR. Iedere 10% van de werknemers van de onderneming geeft recht op één zetel. Heeft een onderneming in Nederland 34% van haar werknemers in dienst, dan heeft Nederland recht op 4 zetels. De vertegenwoordigers hoeven overigens geen lid te zijn van de nationale ondernemingsraad. Gelet op de werkdruk zijn het vaak andere kaderleden van de bonden die in de EOR zitting nemen.

Uit gesprekken met Nederlandse leden van EOR's blijkt dat het een taai materie blijft. Lang niet altijd zijn alle nationale zetels gevuld en zelfs als dat wel het geval is, blijft communicatie met vertegenwoordigers uit andere lidstaten lastig, o.a. door taalbarrières. De vakbeweging probeert zowel in Nederland als op Europees niveau advies te geven en mensen met elkaar in contact te brengen, maar het blijft een moeilijk proces. Een EOR heeft bovendien weliswaar recht op informatie en raadpleging, maar heeft geen recht van meebeslissen. Vooral bij herstructurering van het bedrijf vindt er veel overleg plaats. De bedrijfsleiding blijft echter de baas: ook als de EOR vindt dat een vestiging bijvoorbeeld niet gesloten moet worden, kan het bedrijf zijn plannen doorzetten.

Zou je de EOR kunnen zien als weerslag van het poldermodel, dat betekent niet dat het vechtmiddel aan betekenis heeft verloren. Medezeggenschap in een EOR die vergezeld gaat van acties van de vakbeweging is nu eenmaal het meest effectief. En juist daar ligt het probleem. Coördinatie van acties is niet het sterkste punt van de Europese vakbeweging. In de afgelopen drie jaar hebben we in Brussel twee massademonstraties gezien tegen het algemene Europese sociaal-economische (afbraak)beleid en een aantal meer gerichte acties. Daarvan waren de acties van de postbodes tegen de liberalisering van de postsector en de ontslagen en afwaardering van het werk van de

postbodes het felst. In de afgelopen maanden hebben ook de chauffeurs in het wegtransport van zich doen horen. Toch is het effect van dergelijke acties wisselend: FNV Bondgenoten bleef lange tijd aarzelend om zich krachtig tegen liberalisering en het ontslag van de postbodes uit te spreken. Ondanks pogingen van de Europese koepelorganisatie, Global Union –Europa, om de strijd van de Nederlandse postbodes aan te grijpen voor brede mobilisatie in Europa, bleven de reacties lauw. Alleen het comité 'Red de Postbode' was echt actief, buiten de traditionele vakbondskanalen om. Zij stuurden dan ook de meeste deelnemers naar de acties in Brussel en Straatsburg. Een massale poststaking in heel Europa is echter nooit van de grond gekomen, terwijl die waarschijnlijk meer effect gehad zou hebben dan de demonstraties die wel hebben plaatsgevonden.

Hoe moet het nu verder? De vakbondsleiding zit in Brussel tamelijk onzichtbaar te polderen. Toegegeven, op 14 november jl. was er een Europese actiedag tegen het begrotingsfetisjisme, maar terwijl in Zuid-Europa honderdduizenden mensen de straat op gingen, hield de FNV een superkleine manifestatie die de media niet haalde. De EOR's zijn hooguit nuttige informatienetwerken, maar kunnen geen deuk in een pakje boter slaan. En dus gaat Brussel samen met de grote bedrijven door met het sociale afbraakbeleid. En kennen Nederlandse buschauffeurs nog steeds geen collega's in Athene, Lissabon of Madrid.

De grote uitdaging blijft hoe je Europese solidariteit tussen werknemers organiseert. In het Europees Parlement vindt er jaarlijks een evenement plaats van de 'alternatieve' vakbeweging. Dat zou een mooi platform kunnen zijn voor de organisatie van Europese solidariteit. In de praktijk blijkt het een onderonsje van veelal ouder kader uit communistisch georiënteerde vakbonden, vooral vanuit Zuid-Europa. Na de vergadering gaat iedereen zijns weegs, zonder dat er ideeën zijn ontwikkeld over concrete Europese acties. Toch zal dit soort initiatieven moeten worden uitgebouwd. We hebben in Nederland in toenemende mate te maken met actiebereide werknemers. Denk aan de schoonmakers of aan de thuiszorgmedewerkers. We zullen in het Europees Parlement een podium moeten bieden aan deze sterke groepen. Als de vakbeweging het niet zelf doet, zullen we in elk van de lidstaten op zoek moeten naar mensen die de strijd willen aangaan. In de afgelopen weken heb ik hierover met enkele gelijkgezinde Europarlementariërs al afspraken gemaakt. De contacten tussen mensen die het meest te lijden hebben van de continue verslechtering van arbeidsvoorwaarden door grote bedrijven, moeten elkaar ontmoeten. Dan zou het zomaar kunnen dat niet alleen in Nederland, maar in heel Europa schoonmakers de handschoenen oppakken. Of dat de Nederlandse chauffeurs in het wegtransport samen met hun Poolse collega's strijden voor gelijk loon voor gelijk werk. Op een dergelijke vorm van Europese solidariteit zijn de werkgeversbolwerken niet berekend. Het zou een eind maken aan decennia van tegen elkaar uitspelen van werknemers. Als het kan met de bestaande Europese vakbonden, als het moet buiten hen om. We gaan eraan werken!

OPLOSSING VOOR CRISIS HEET DEMOCRATIE

Tekst: Tuur Elzinga, SP-Eerste Kamerlid en beleidsadviseur voor FNV Mondiaal

Een goed startpunt voor een pleidooi voor democratisering van de economie is de huidige mondiale financiële en economische crisis. Het proces van mondialisering van de productie door zowel de internationalisering als de financialisering van de economie vormt een belangrijke oorzaak van deze crisis. De democratische controle is hierbij stelselmatig het slachtoffer, terwijl we paradoxaal genoeg alleen van meer democratische controle de echte oplossingen voor deze crisis kunnen verwachten.

Onze productie vindt tegenwoordig plaats op mondiale schaal. Bedrijven zoeken de gunstigste productielocaties op. Dat kunnen ze doen dankzij het feit dat kapitaalstromen nu zo goed als volledig zijn geliberaliseerd. Daar hebben diezelfde bedrijven hard voor gelobbyd. Ze vonden bij de politiek een gewillig oor, omdat hun macht – de macht van het (groot)kapitaal – sterk is gegroeid ten opzichte van de macht van regeringen. Dat heeft alles te maken met schaalvergroting en accumulatie van kapitaal bij grote bedrijven, die zo steeds meer uit hun nationale jasjes groeiden. Het werden transnationale spelers die, om internationaal effectief te kunnen (blijven) opereren, mondiale financieringsproducten nodig hadden en vrijheid van kapitaalverkeer eisten. Zo gaan de internationalisering en financialisering van het kapitalisme hand in hand, ze versterken en versnellen elkaar.

Dankzij het vrije kapitaalverkeer kunnen bedrijven gemakkelijk hun productie verplaatsen. Dat betekent niet dat ze letterlijk hun fabrieken en machines fysiek verhuizen, laat staan dat ze hun arbeiders meenemen. Fabrieken worden verkocht, arbeiders op straat gezet – afgekocht als het moet – en vervolgens worden elders nieuwe fabrieken aangekocht en nieuwe arbeidskrachten ingehuurd. De ‘verhuizing’ vindt plaats in de vorm van een aantal financiële transacties. Voor de eigenaren, de aandeelhouders van bedrijven, die steeds vaker over de hele wereld verspreid zitten, geldt dat ze steeds minder een band hebben met de daadwerkelijke productie. Aandeelhouderswaarde staat centraal: alleen wat een investering financieel oplevert wordt relevant geacht.

Vooral de perverse prikkels in de beloningstructuur voor het najagen van maximale aandeelhouderswaarde op de korte termijn, gefaciliteerd door de doorgesloten deregulering op de

financiële markten, hebben bijgedragen aan een onhoudbare zeepbel-economie. Dat financialisering van de economie zo mede oorzaak is van de crisis, wordt vrij algemeen aanvaard. Dat ook de mondialisering van de fysieke productie als zodanig een belangrijke rol heeft gespeeld in de aanloop van deze crisis is een beduidend minder gangbare opvatting. Laat staan de visie dat internationalisering van de economie een oplossing van de crisis in de weg kan zitten. Was de fout van beleidsmakers tijdens de Grote Depressie van de jaren dertig immers niet dat op die crisis veelal met protectionistische maatregelen werd gereageerd en dat dit protectionisme de crisis slechts verdiepte? De fout die men toen maakte was dat men beleid maakte uit eigenbelang. Dat is nu niet anders.

De huidige financiële crisis begon met een crisis op de Amerikaanse huizenmarkt en een kredietcrisis in de markt voor (als obligaties verpakte) rommelhypotheken. Waarom waren er zoveel financieel riskante hypotheken in de VS? Omdat het lenen van geld dankzij een zeer lage rente al geruime tijd bijna gratis was. Daardoor praatten de hypotheekverstrekkers met veel genoeg ook iemand die niet erg kredietwaardig was een mooie schuld aan. De rente werd bewust langdurig zo laag gehouden om via binnenlandse bestedingen – zowel consumptie als investeringen – de economie aan te jagen. De economie van de VS zou al veel eerder in recessie zijn geraakt vanwege de almaar dalende lonen van lage en middeninkomens, als men de bestedingen niet kunstmatig op peil had weten te houden door grootschalig op de pof te consumeren. Maar waarom daalden de lonen? Vanwege de verplaatsing van de productie, en wel op twee manieren. Direct, omdat de voornaamste reden voor productieverplaatsing immers het kostenvoordeel is en vaak betreft dat primair loonkosten.

Maar ook indirect: onder dreiging van verplaatsing werden de lonen in de VS zelf ook verlaagd. De vakbonden waren niet bij machte om die trend een halt toe te roepen: de positie van werknemers verzwakte door het groeiende leger werklozen.

Dankzij de internationalisering van de economie en het vrije verkeer van kapitaal, vertaalde de crisis in de VS zich direct door naar de rest van de wereld. De crisis verdiepte zich bovendien door de beleidsconcurrentie tussen landen die door de mondialisering van de productie in de hand wordt gewerkt – en die ook het oplossen van de crisis in de weg staat. Want: omdat kapitaal veel mobieler is dan andere productiefactoren, concurreren overheden vooral om de gunst van dit kapitaal. Immers, als je nieuw kapitaal kunt aantrekken dan betekent dat potentieel economische activiteit, banen, belastingopbrengsten. Als je de gunst van de financiële markten hebt, dan heb je toegang tot krediet, dan leen je goedkoop en zijn je schulden geen probleem. En heb je die gunst niet? Denk dan aan Griekenland.

De beleidsconcurrentie beperkt de beleidsvrijheid van staten dramatisch. Vooral in tijden van een ernstige crisis, zoals de huidige, zie je regeringsleiders na iedere top gespannen uitkijken hoe de financiële markten – die ze nota bene in deze situatie hebben gestort – de dag erop zullen reageren.

‘Hebben we wel gedaan wat de financiële markten van ons verwachten?! Hoe reageren de rating bureaus? Wat doet de rente?’

Zo bepalen de financiële markten, die nota bene zelf in hoge mate de veroorzakers van de crisis zijn, de marges waarbinnen door overheden naar oplossingen kan worden gezocht. Die daarmee stelselmatig in de richting van oplossingen worden gedwongen die in het straatje van die financiële markten passen. Een andere route

kiezen is er niet meer bij. Maar hoe waarschijnlijk is het dat de pyromaan een goede adviseur van de brandweer zal blijken te zijn?

Tegen de wens van kiezersmeerderheden zien regeringen zich onder druk van mondiale financiële markten genoodzaakt impopulair en zelfs macro-economisch onverstandig bezuinigingsbeleid te voeren. De financiële markten zijn gefixeerd op korte-termijnrendement en eisen draconische bezuinigingen om versnelde schuldreductie van probleemlanden te bewerkstelligen. In Italië en Griekenland werden vorig jaar onder druk van de geldschietters buiten het democratische proces om niet-gekozen technocraten naar voren geschoven als regeringsleiders om die koers stevig in te zetten. Europa dringt onder druk van de financiële markten en zeer tegen de wil van de kiezer aan op het nog stringenter vastleggen van een financieel-economisch keurslijf, waardoor nationale economische beleidskeuzes nog verder ingeperkt zullen worden. Nationaal democratisch gelegitimeerd beleid maakt plaats voor Europese politiek waar democratische controle zeer gebrekkig is.

Sociale zekerheid en andere publieke taken staan structureel onder druk, de belastingen op winsten en andere kapitaalopbrengsten zijn verwickeld in een race naar de bodem en landen die in de ogen van de financiële markten succesvol willen zijn verlagen of matigen hun lonen: de rente in de VS, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Nederland is mede daarom extreem laag.

Dat we zo niet uit de crisis komen, dat wordt helaas ook steeds duidelijker. Het IMF en de OESO stellen zelfs vast dat rijke landen die het zich kunnen permitteren, ook in de eurozone, meer zouden moeten investeren en hun tekort minder snel zouden moeten terugbrengen. Ook bepleit onder andere het IMF hogere lonen in met name Duitsland en Nederland. Maar terwijl steeds meer internationale organen en gerenommeerde economisten en instituten beseffen dat de wereldeconomie meer gecoördineerde investeringen nodig heeft voor duurzaam herstel, kijken individuele landen nog steeds vooral naar hun eigen concurrentievoordeel, zelfs als dat macro-economisch contraproductief is. Steeds vaker kan dankzij de

internationalisering ook de beleidsruimte van overheden door bedrijven beperkt worden. Internationale investeringsbeschermingsverdragen maken het mogelijk dat bedrijven democratisch overheidsbeleid aanvechten voor internationale tribunalen waar ze miljoenen tot zelfs miljarden aan schadevergoedingen kunnen claimen omdat hun investering en (toekomstige!) winstverwachting wordt geschaad. Uit angst voor zulke claims die zwaar op de begroting drukken, zetten overheden mogelijk controversieel beleid, zoals bijvoorbeeld milieumaatregelen, steeds vaker in de ijskast. Het is duidelijk dat financiële mondialisering zo op allerlei manieren de stabiliteit van economie en democratie bedreigt. Het is niet verwonderlijk dat veel regeringsleiders in Europa kampen met een historisch laag vertrouwen en dat in diverse Europese landen intussen anti-democratische partijen opgang maken. Terwijl het juist zo dringend nodig is dat democratisch gelegitimeerde beleidsmakers opstaan om de economie te beschermen tegen de destabiliserende impact van de financiële mondialisering. Dat kan namelijk prima: financiële instellingen die uit nood in een crisissituatie zijn genationaliseerd en nu onder democratische controle vallen, worden niet langer met omvallen bedreigd en zullen ook niet snel aankondigen winstgevend activiteiten in het buitenland te parkeren. Bovendien kunnen nu ineens wel beloningsstructuren en perverse bonussen worden aangepakt. Nationalisatie is lang niet de enige manier om zeggenschap te creëren. Zo zal een bedrijf waarin de helft van de aandelen is gereserveerd voor werknemers of waarin deze anderszins de zeggenschap hebben, niet snel instemming weten te verkrijgen om de productie ten koste van werknemers te verplaatsen. Ook een coöperatie zal niet snel de biezen pakken. De financiële markten hebben op dergelijke productie daarom beduidend minder grip. Democratisering is dus bij uitstek de manier om de reële economie weer onder controle te krijgen en uit de klauwen van winstbejag op de korte termijn te halen. Vanzelfsprekend is dat niet eenvoudig. Er was een extreme crisis voor nodig om hier en daar een bank te nationaliseren, maar de prijs was gigantisch. En

met politici die zich niet aan de leiband van de financiële markten durven te ontworstelen, is de druk om deze winstmakers weer te privatiseren groot. Voor het vergroten van de democratische zeggenschap over de economie moet hard worden geknokt. En vooral op een schaal van mondiale productie zal het opbouwen van tegenmacht een kwestie zijn van lange adem.

Maar wat dat betreft leven we in een uniek tijdperk. Ooit leek het voor veel minder mobiele productiefactoren, zoals arbeid, onmogelijk om het transnationale kapitaal op mondiaal niveau tegenwicht te bieden. Maar nu kan dat wel! De technologie die de financiële mondialisering mogelijk heeft gemaakt, de wereldwijde informatie- en communicatierevolutie, is inmiddels ook gedemocratiseerd. Dat wil zeggen dat grote delen van de wereldbevolking van internet, e-mail, telefoon en social media gebruik maken en zich zo eveneens transnationaal kunnen organiseren.¹

Ik schreef in de *Spanning* van februari 2010 over de overwinning van Liptonarbeiders op Unilever, dankzij coördinatie door de *International Union of Food workers* (IUF). Ook schoonmakers – die zich begin dit jaar opnieuw stevig hebben laten horen – weten hoe ze zich ook internationaal moeten organiseren.² Zelfs een van de meest kwetsbare groepen werknemers, de huishoudelijk werkers, heeft zich dankzij een internationale campagne op de kaart gezet en betere bescherming afgedwongen via een nieuw verdrag van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO). Is dit nu democratisering van de mondiale economie? Nee, nog niet. Maar democratische zeggenschap begint bij organisatie. En organiseren kan, zelfs mondiaal.

1. Zie ook: sp.nl/9z6om
2. sp.nl/9z6op

VERWORVENHEDEN, AFBRAAK EN NIEUWE KANSEN: WERKNEMERSBELANGEN IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

Tekst: Hans van Heijningen

Jan Cartier van *Transnationals Information Exchange* (TIE) en Jeroen Merk van *Clean Clothes Campaign* (CCC) vertellen aan Spanning hoe hun organisaties werknemers wereldwijd ondersteunen om hun arbeidsomstandigheden en hun machtspositie te verbeteren. 'Wij vinden het belangrijk dat werknemers invloed krijgen op beslissingen over wat er onder welke voorwaarden wordt geproduceerd', aldus Cartier.

Op wat voor manier verhouden TIE en CCC zich tot het thema 'democratisering van de economie'?

Cartier: 'Het kapitalisme is bij uitstek top-down, TIE maakt zich vanuit een vakbondsperspectief sterk voor organisatie en machtsvorming op het niveau van de werkvloer. Wij vinden het belangrijk dat werknemers invloed krijgen op beslissingen over wat er onder welke voorwaarden wordt geproduceerd. Die aandacht voor de werkvloer is belangrijk; voor zover er wettelijk medezeggenschapsstructuren bestaan heeft dat op het basisoniveau vaak weinig om het lijf.

TIE is in de jaren zeventig vanuit een aantal onderzoeksinstituten zoals SOMO (Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen) en Transnational Institute (TNI) ontstaan en heeft zich toen ontwikkeld tot een – vooral Europees – netwerk van onderzoekers, scholers en vakbondsactivisten. Een aantal vakbonden zijn daar van het begin af bij betrokken geweest. De oorspronkelijke oprichters zijn onder invloed van het beleid van Thatcher en haar neoliberale vrienden hun subsidies kwijtgeraakt en de vakbondsactivisten zijn toen doorgeslagen met TIE. Wij werken vooral met kaderleden en minder met de internationale vakbondsstructuren. Door ervaringen en kennis uit te wisselen ontdekken vakbondsleden nieuwe manieren om zich te organiseren en voor hun belangen op te komen.

Anno 2012 is de publieke aandacht voor ons werk veel minder sterk dan enkele decennia geleden, toen er meer belangstelling was voor thema's als werk en multinationals.' Merk: 'Ik zie wel dat de invalshoek sterk veranderd is, maar ben er niet van overtuigd dat de aandacht voor die thema's zoveel minder is. Het dominante beeld onder onderzoekers in de jaren zeventig was toch ook dat van de arbeider als slachtoffer van het kapitalisme, terwijl er nu meer aandacht is voor de praktische mogelijkheden die werknemers en consumenten hebben om veranderingen af te dwingen. CCC is ontstaan in het kielzog van internationale picket line protesten (stakers die een rij vormen om daarmee de toegang tot hun werkplek te blokkeren, red.) ter ondersteuning van werknemers in de textielindustrie op de Filipijnen, die opkwamen voor betere lonen en fatsoenlijke arbeidsomstandigheden. Wat een klassiek arbeidsconflict was – tussen een buitenlands bedrijf en zijn werknemers – werd door Nederlandse en in hun kielzog Europese activisten in een breder kader geplaatst. De afnemer, winkelketen C&A, werd aangesproken op haar betrokkenheid en werd daarmee tegen haar zin een speler in het conflict. Die aanpak droeg ertoe bij dat er nieuwe mogelijkheden ontstonden om grote productiebedrijven in vooral Azië effectief aan te pakken. CCC heeft nu afdelingen in 15 Europese landen. Een aantal

van deze nationale afdelingen, zoals Duitsland en België, spelen een rol van betekenis, terwijl de afdelingen in Ierland en Polen nog maar net zijn opgericht. De Nederlandse tak bestaat uit een coalitie van onder andere vakbonden, consumentenorganisaties, vrouwengroepen, ontwikkelingsorganisaties en onderzoeksgroepen. Alles bij elkaar bestaat CCC nu uit een internationaal netwerk van meer dan 250 vakbonden, maatschappelijke organisaties, vrouwengroepen en zustercampagnes in productie- en consumptielanden. De onderlinge verschillen tussen de landen zijn groot: in Duitsland en België is de CCC een factor van belang, in landen als Oostenrijk en Zwitserland heeft de organisatie weinig in de melk te brokkelen. Voor CCC geldt dat er wel werkrelaties met vakbonden als de FNV en CNV bestaan, maar dat er van intensieve samenwerking geen sprake is.' Cartier: 'Het betrekken van nieuwe belanghebbenden bij arbeidsconflicten is niet alleen iets dat ver weg speelt, maar wat ook in Nederland gebeurt. De manier waarop Schiphol en de NS door de organizers van Bondgenoten betrokken zijn bij het conflict tussen de schoonmaakbedrijven en de schoonmakers is daar een mooi voorbeeld van.'

We hebben de afgelopen decennia gezien dat de grote banken en multinationals wel raad weten met de grotere vrijheid die zij hebben om te investeren en om kapitaal te verplaatsen, terwijl de vakbonden en werknemers vaak het nakijken hebben als het om investeringen en werkgelegenheid gaat. Hebben jullie organisaties niet aan betekenis ingeboet door de wereldwijde neoliberale golf?

Cartier: 'Natuurlijk vonden er interessante ontwikkelingen plaats in de jaren zeventig en tachtig. Zowel in Brazilië als in Polen werden regeringen ten val gebracht door vakbondsprotesten. Tegelijkertijd wil ik die tijd niet idealiseren, want lang niet alles was rooskleurig. Onder invloed van de Koude Oorlog was het in die tijd ook binnen de internationale vakbondswereld water en vuur tussen de verschillende politieke stromingen. Sommige vakbonden werden simpelweg uitgerangeerd omdat zij verbonden waren met Russen of Chinezen, andere vakbonden – de zogenaamde gele vakbonden – waren eerder de speeltjes van de bazen dan de strijdorganisatie van werknemers. In landen als Chili en Argentinië, waar de volksbeweging sterk was, werd een deel van de linkse beweging uitgeroeid. En de vraag wat de historische verdienste is geweest van vakbonden, die toen nauw verbonden waren met succesvolle revolutionaire bewegingen in landen als Zimbabwe en Zuid-Afrika, laat zich ook niet zo makkelijk beantwoorden.'

Merk: 'De vraag is wat mij betreft niet zozeer of wij als links-activistische organisaties succesvol zijn geweest of niet,

maar hoe het speelveld zich ontwikkeld heeft. En dat is volgens mij ingrijpend veranderd. Pogingen om de kledingindustrie te renationaliseren, maken binnen de huidige verhoudingen totaal geen kans. Maar de mogelijkheid om nieuwe spelers bij tegenstellingen en conflicten te betrekken, schept vanuit het werknemers- en consumentenperspectief nieuwe mogelijkheden om strijd te voeren.'

Cartier: 'Veertig jaar geleden werkte ik samen met tienduizenden andere Amsterdammers bij Ford, net zoals er rond Eindhoven tienduizenden mensen bij Philips werkten. Als daar iets speelde dat voor ons van belang was, kon je daar relatief makkelijk iets aan doen. Dat ging niet vanzelf, je moest praten met de mensen en afspreken wat je met zijn allen ging doen, maar dat werkte. En nu... Industriële productiebedrijven van die omvang zijn bijna allemaal uit Europa verdwenen. Dat heeft ertoe geleid dat de gevestigde vakbondsstructuren door de bazen uitgekleed zijn. In dat opzicht heeft het kapitaal in Nederland en Europa grote vooruitgang geboekt.'

Merk: 'Maar nogmaals, door nieuwe belanghebbenden bij het proces te betrekken, valt er nu wel vooruitgang te boeken op terreinen waar we vroeger het nakijken hadden. In ontwikkelingslanden ontwikkelen zich vormen van vakbondsstrijd in de landbouw, de kledingindustrie en de elektronica-sector die er vroeger niet waren. Bij de Olympische Zomerspelen in 2008 in Bejing hebben CCC en Oxfam in samenwerking met een vijftal vakbonden in Indonesië een protocol afgesloten met Nike en Adidas dat van belang was voor honderdduizenden werknemers die sportschoenen produceren. In 2009 zijn we erin geslaagd om vertegenwoordigers van werknemers uit Indonesië, Bangladesh, Birma en India het 'Asian Floor Wage'-initiatief te lanceren. Het voorstel, waar veel rekenwerk en gepuzzel aan te pas is gekomen, voorziet in een leefbaar loon voor werkers in de textielindustrie. Het voorstel is nog geen realiteit maar vormt een richtsnoer voor gesprekken en onderhandelingen van 150 meestal kleine nationale vakbonden met ketens als H&M.'

Cartier: 'Dan het voorbeeld van arbeiders uit de Ford-fabriek van Sint-Petersburg. Toen een kleine delegatie uit die fabriek Brazilië bezocht in het kader van een uitwisselingsprogramma, ontdekte zij dat de lonen en werkomstandigheden van de Ford-werknemers in Brazilië een stuk beter waren dan in Rusland na het verdwijnen van de Sovjet-Unie. Dat leidde tot de oprichting van een nieuwe vakbond bij Ford Sint-Petersburg, die leden wist te winnen en een staking voor hoger loon wist te organiseren. Het is geen rozengeur- en maneschijnverhaal, maar binnen de Russische context wel een stap vooruit.'

Vanuit TIE zijn we min of meer toevallig betrokken geraakt bij de problematiek van – veelal analfabete – vrouwen die in Tanger (Marokko) garnalen pellen voor Nederlandse bedrijven als Heiploeg en Zoutkamp. Die vrouwen worden per kilo garnalen betaald, maken soms werkdagen van 12 uur, zijn niet verzekerd en moeten het stellen zonder steun van de gevestigde door mannen gedomineerde vakbonden. Grote successen hebben zij nog niet bereikt, maar die vrouwen zijn bezig zichzelf te organiseren, zij hebben verschillende keren geprotesteerd en ze zijn nu in contact gebracht met kaderleden die in Groningen in de garnalensector werkzaam zijn.'

Laten we een poging doen om vanuit het heden en verleden naar de toekomst te kijken? Gaan we uiteindelijk naar een wereld toe

waarin de westerse verzorgingsstaat uit de zeventiger jaren op mondiaal niveau verwezenlijkt gaat worden?

Cartier: 'Dat perspectief zie ik wel voor me. Lula beschouw ik in dat opzicht als een soort Nederlandse Drees; ondanks de enorme armoede en inkomensverschillen die zich in Brazilië voordoen, is daar door de Arbeiderspartij een vangnet voor armen en ouderen gecreëerd, dat tot de verbeelding spreekt. Tegelijkertijd zie ik dat vakbonden en linkse bewegingen de afgelopen decennia in veel landen aan invloed verloren hebben, omdat zij geen perspectieven weten te ontwikkelen waarmee ze mensen aan zich weten te binden. En religieuze en reactionaire krachten springen dan in dat gat. In veel landen zijn het niet de vakbonden en de arbeidersorganisaties maar de religieuzen die, onder andere door het distribueren van voedsel en kleding en het geven van onderwijs, mensen aan zich weten te binden.'

Merk: 'Ik zie een wereld die volop in beweging is. Een van de grote vragen is hoe China zich verder zal ontwikkelen. Want China vormt met haar massaproductie van consumenten-goederen een van de belangrijkste peilers onder het wereldwijde neoliberale handelssysteem. Hogere lonen en betere arbeidsomstandigheden in China krijgen onherroepelijk gevolgen voor werknemers en consumenten in Azië en de rest van de wereld. Er is veel meer beweging dan je via de media meekrijgt. In een land als Vietnam zijn onafhankelijke vakbonden taboe, maar leggen wel 18 duizend mensen het werk neer om betere lonen en arbeidsvoorwaarden af te dwingen.'

Cartier: 'Vanuit dat perspectief zie ik meer continuïteit dan breuklijnen. Waar werknemers spontaan in actie komen om hun belangen kracht bij te zetten, is het belangrijk aan organisatie te werken en die te versterken. En waar vakbonden en werknemersorganisaties vastlopen en verkalken, is het zaak om de boel op te schudden en in te zetten op spontane actie.'

Jan Cartier (1947) was vanaf de jaren '70 actief als FNV-kaderlid bij de opbouw van een internationaal vakbondsnetwerk binnen het Ford-concern. Sinds 1987 werkzaam als projectmedewerker bij Transnationals Information Exchange (TIE) in Amsterdam. TIE draagt bij aan het ondersteunen en stimuleren van vakbondsopbouw van 'onderop', waarbij werknemers macht opbouwen op hun werkplek.

Jeroen Merk (1972) promoveerde aan de universiteit van Sussex op Internationale Betrekkingen. Hij werkt sinds 2003 als onderzoekscoördinator voor de Clean Clothes Campaign (CCC). CCC zet zich wereldwijd in om middels consumentenbeïnvloeding de arbeidsomstandigheden, organisatie en machtsvorming van werknemers in de kleding- en schoenenindustrie te verbeteren.

IKEA: VAN VERDACHT BEDRIJF TOT INTERNATIONAAL VOORBEELDCONCERN

Tekst: Tiny Kox Foto SP-archief

Eind jaren negentig groeide het vermoeden dat IKEA-producten vervaardigd werden in landen waar kinderarbeid voorkwam. Toen het populaire, trendy concern weigerde om zijn kopers een garantie te geven dat er geen kinderarbeid werd ingezet, nam de SP het initiatief tot een unieke kopersactie. Het massaal mobiliseren van consumenten bleek een vondst. Na negen maanden actie ging het IKEA-concern overstag en veranderde van verdacht bedrijf tot voorbeeldbedrijf. Anno 2012 worden IKEA-productielocaties onafhankelijk gecontroleerd op kinderarbeid.

1998

Trendy meubel- en huisraadmultinational IKEA gaat prat op haar goede bedoelingen met mensen in het algemeen en kinderen in het bijzonder. Wat het concern met de mond belijdt, lijkt het echter niet in daden om te zetten, integendeel. Documentaires en ooggetuigenverslagen doen vermoeden dat bij de vervaardiging van IKEA-producten in verre landen veelvuldig sprake is van kinderarbeid en gevaarlijke werkomstandigheden.

WAT VOORAF GING

IKEA wordt in 1998 niet voor het eerst geconfronteerd met vragen over de vervaardiging van haar meer dan 10.000 artikelen. Al jaren moet het bedrijf opboksen tegen berichten dat soms wel érg jonge handen in verre landen de IKEA-producten vervaardigen. Het bedrijf doet veel moeite om die berichten te pareren. En besteedt miljoenen aan een imago vol 'kindvriendelijkheid'. Op veel niveaus worden vragen van organisaties over de inzet van kinderen bij productie voor IKEA bedolven onder goede bedoelingen. Daarmee worden harde acties voorkomen.

GERUCHTMAKENDE REPORTAGE

Op 5 november 1998 zendt de VARA een geruchtmakende reportage uit over de IKEA-activiteiten in Oost-Europa en het Verre Oosten. Beelden van jonge kinderen die onder miserabele omstandigheden werken aan IKEA-tapijten, kleedjes en stoelen. Werk met zoutzuur en verfspuiten zonder enige bescherming. Een schril contrast met het

vrolijke en vriendelijke IKEA-imago in het rijke Westen. De reportage was al in andere landen vertoond. Maar nieuw in Nederland is, dat de klanten bij de IKEA-vestiging in Delft live mee kunnen kijken, op door de SP geplaatste monitoren. Verontwaardigde bezoekers kunnen ter plekke een 'gele kaart' voor IKEA invullen. Dat is hun officiële waarschuwing dat het concern moet garanderen dat er geen kinderarbeid wordt gebruikt. Aan het einde van die 5de november zijn de eerste honderden kaarten ingevuld en afgeleverd bij een stomverbaasde bedrijfsleider. Klanten in actie - dat is nieuw voor IKEA!

De camera's zoomen in op Bart Karis, algemeen directeur van IKEA Nederland. Karis is gespannen als hij mij als coördinator van de actie 'IKEA-family, soms wel héél erg jong' een hand geeft. 'Volgens mij zijn we het erover eens, dat kinderarbeid niet kán', zegt Karis. 'Prima', antwoord ik, 'dan kunnen we van IKEA binnenkort waterdichte garanties verwachten, via keurmerken en gedragscodes?' Maar dan laat Karis het afweten. Want IKEA is in woorden wel tegenstander van kinderarbeid, maar de controle daarop wil de multinational niet uit handen geven aan onafhankelijke instanties.

De eerste verbazing is echter snel voorbij. Binnen enkele dagen krijgen alle invullers van de gele kaarten een brief van IKEA Nederland. Daarin legt algemeen directeur Albert Martens uit, dat de uitgezonden beelden al een jaar oud zijn. Nu is alles anders, probeert de concernleiding haar klanten te vertellen. Martens schrijft dat IKEA altijd alles zal doen om kinderarbeid te voorkomen. Maar over de gevraagde

garanties geen woord. Die garanties vormen ook de onoverkomelijke barrière in het gesprek dat een week later plaatsvindt op de Amsterdamse Karspeldreef. Albert Martens heeft de SP-actievoerders uitgenodigd om hier 'bij te praten'. Zijn toon is even welwillend als in zijn brieven aan de boze klanten. Maar de SP-delegatie maakt hem snel duidelijk dat het niet meer om woorden gaat, maar om echte, controleerbare daden. IKEA moet vanaf nu garanderen dat er geen kinderen meer te pas komen aan de productie van tapijten, kleden, gordijnen, lampen, glaswerk, meubels en ander huisraad. Zolang IKEA garanties weigert, zullen de klanten worden opgeroepen daartegen te protesteren. Martens reageert ietwat verbouwereerd: 'Julie zijn anders dan onze andere gesprekspartners...' Dat onderstreept de SP-delegatie meteen door nieuwe acties in het vooruitzicht te stellen. Al binnen enkele dagen, bij méér IKEA-vestigingen.

WINTER 1998

Alle IKEA-vestigingen worden bezocht door speciale STOP KINDERARBEID-picketlines. Voor de deuren wordt met behulp van films, dia's en levensgrote foto's aangetoond dat er spanning zit tussen woorden en daden van IKEA als het om kinderarbeid gaat. De bekende kindervrienden Sinterklaas en Zwarte Piet schieten ook te hulp. Voor de IKEA-bedrijfsleiders hebben zij niet meer dan een roe en stapels nieuwe gele kaarten. Want de grote meerderheid van de IKEA-klanten wil 'leuke spulletjes' - en spulletjes die onder treurige omstandigheden gemaakt worden door kinderen, zijn absoluut niet leuk. Binnen enkele weken is de tienduizendste gele kaart dan ook een feit. Steeds meer bezoekers blijken al van de actie te weten. Dat komt met name door de grote belangstelling van de pers. De naam IKEA krijgt een andere klank dan de miljoenen kostende imagocampagnes bedoeld hebben. Daar blijft het niet bij. Er wordt overlegd met organisaties in andere Europese landen of de actie multinationalaal gevoerd kan worden. In Nederland wordt de actie afgestemd met FNV-Mondiaal, de Novib en de landelijke Indiawerkgroep, die ook actief zijn tegen kinderarbeid. Op kerstavond 1998 krijgt de concernleiding van de actievoerders 22.000 gele kaarten overhandigd. Met de beste wensen voor 1999.

BEGIN 1999

De aanwijzingen stapelen zich op, dat kinderarbeid en IKEA veel nauwer met elkaar verbonden zijn dan het concern wil doen geloven. Beelden gemaakt met verborgen camera's, interviews met ex-werknemers en vakbondsvertegenwoordigers, documenten van tussenpersonen, rapportages van eigen IKEA-inspecteurs - allemaal wijzen ze erop dat het bedrijf niet doet wat het zegt. Daarom wil IKEA geen externe controle op haar toeleveranciers. De SP wil nog meer consumenten bereiken en levert kranten- en radioadvertenties aan. Die worden echter geweigerd. IKEA blijkt een grote klant met veel invloed. Het concern moppert ook dat de SP zich eenzijdig op IKEA richt. Maar daar is een heldere verklaring voor: omdat IKEA de grootste is. Als één bedrijf zich kan veroorloven de minimale wettelijke bepalingen in landen als India, Vietnam, de Filipijnen, maar ook Oost-Europa na te leven, dan is het IKEA wel. Het bedrijf groeit als kool en maakt volop winst. Bovendien profileert IKEA zich graag als de beste. Wie zichzelf zo'n naam geeft, moet laten zien dat hij dat waard is. En ten derde kan IKEA als

breekijzer fungeren om ook andere ondernemingen te bewegen tot garanties dat kinderarbeid niet langer wordt ingezet in de productie. Want het probleem speelt natuurlijk bij veel meer multinationals. Als IKEA omgaat, zullen andere bedrijven volgen. Maar het concern weigert nog steeds garanties te geven dat er geen al te kleine handen bij de productie van IKEA-spulletjes betrokken zijn. En dus zet de SP haar consumentenactie voort.

VAN GEEL NAAR ROOD

Na de gele kaarten volgen rode kaarten. Aan IKEA-bezoekers wordt uitgelegd welke artikelen waarschijnlijk gemaakt zijn door kinderen. Ze worden opgeroepen aan te geven die artikelen vooralsnog niet meer te kopen. Ook dat blijkt een schot in de roos. Overal in het land regent het rode kaarten. Op zaterdag 5 juni 1999 komt Pippi Langkous naar Amsterdam om samen met SP-Tweede-Kamerlid Harry van Bommel de 50.000ste protestkaart tegen kinderarbeid aan de IKEA-directie te overhandigen. Het concern voelt hoe de druk zwaarder en zwaarder wordt. En uiteindelijk gaat IKEA overstag. Voortaan zullen gerenommeerde externe accountants controleren of het bedrijf zijn belofte waarmaakt om kinderarbeid tegen te gaan. Verder krijgen IKEA-klanten het recht artikelen terug te geven als onverhoopt blijkt dat ze gemaakt zijn met kinderarbeid.

BESCHUIT MET MUISJES

De SP feliciteert de concernleiding met haar wijze omme-zwaai. En natuurlijk wordt niet vergeten om de consumenten te bedanken die negen maanden lang de druk op het bedrijf hebben opgevoerd en daarmee IKEA uiteindelijk om hebben gekregen. Alle bezoekers van de IKEA-vestigingen worden getraakteerd op beschuit met muisjes en gefeliciteerd met het succes van negen maanden actievoeren. Dat heeft immers geleid tot de geboorte van deze unieke overeenkomst met IKEA. Actievoeren door consumenten helpt. Hun alertheid en bereidheid om duidelijk te maken dat kinderarbeid niet aanvaardbaar is, heeft er toe geleid dat de multinational zijn beleid wezenlijk veranderd heeft.

Internationaal voorbeeldconcern

En dat is blijvend, zo blijkt. IKEA vraagt advies aan UNICEF en de ILO (International Labour Organization) en lanceert in 2002 een gedragscode: 'The IKEA Way on Preventing Child Labour'. Plekken waar IKEA-producten worden gemaakt, worden sindsdien gecontroleerd door een onafhankelijke partij. Bij het opstellen van deze gedragscode, waarin IKEA stelt dat ze geen kinderarbeid accepteert, krijgt het bedrijf hulp van UNICEF. Dat is het begin van een lange samenwerking. Anno 2012 ondersteunt IKEA wereldwijd projecten van UNICEF op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg en het voorkomen van kinderarbeid. Zo is het eens zwaar verdachte bedrijf nu internationaal voorbeeldconcern in de strijd tegen kinderarbeid geworden.

MEER WETEN?

In de Tribune verschenen in november en december 1998 diverse artikelen over de acties tegen IKEA. Zie hiervoor: sp.nl/9z6pa

NAAR EEN WERKELIJK DUURZAME ECONOMIE

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Bas Beentjes / Hollandse Hoogte

Op zaterdag 15 oktober 2011 zette de Occupy-beweging in navolging van Occupy Wallstreet voet aan wal in Nederland. Zowel het Beursplein in Amsterdam als het Malieveld in Den Haag werden bezet. Een van de initiatiefnemers van Occupy Amsterdam was Seth Lievense. Als coördinator van Zeitgeist Nederland probeert hij mensen aan te zetten tot een alternatieve manier van denken over hoe onze maatschappij duurzaam ingericht zou kunnen worden.

Als we nu na een jaar de balans opmaken van Occupy in Nederland hoe kijk je dan terug op deze periode? 'Allereerst wil ik graag duidelijk maken dat ik maar korte tijd bij Occupy betrokken ben geweest. Wat mij aansprak in Occupy was de uiting van onvrede en de roep om verandering van de financiële sector. De grote verdienste van de Occupy-beweging is geweest dat zij bewustwording in de samenleving heeft gecreëerd voor de gigantische schuldenproblematiek die door de inrichting van onze huidige maatschappij is ontstaan en waar multinationals, financiële instellingen en de politiek vooral van profiteren. De manier waarop de actie werd vormgegeven – met tentjes een plein bezetten – was een gemiste kans. Door de focus van media en betrokkenen op de pleinen heeft Occupy zich niet kunnen ontwikkelen tot een bredere beweging. Andere initiatieven die werden georganiseerd, zoals lezingen, zijn daardoor onderbelicht gebleven.

Wat ook bijdroeg aan de teloorgang van Occupy was het gebrek aan steun van intellectuelen en van de kunstwereld. Dit in tegenstelling tot Occupy Wallstreet waar publieke figuren als Noam Chomsky en Chris Hedges nauw bij de beweging betrokken waren. Wel heeft Occupy Nederland de mogelijkheid geschapen om te netwerken. Dankzij de beweging zijn mensen met elkaar in contact gekomen die nu bezig zijn met het ontwikkelen van interessante initiatieven om duurzame zelfredzaamheid te bevorderen en de economie op alternatieve manieren vorm te geven. Deze bundeling van krachten is de grootste winst die Occupy ons opgeleverd heeft.'

Jij was ruim een jaar geleden een van de initiatiefnemers van Occupy Amsterdam. Wat waren jouw beweegredenen hiertoe? 'Ik was erg geïnspireerd geraakt door de initiatieven van Occupy Wallstreet.

Vervolgens ben ik samen met een clubje van 3 of 4 mensen een initiatief gestart via sociale media als Facebook en Twitter, dat al snel veel navolging kreeg. Volgens het NOS-journaal waren er bij de eerste demonstratie zo'n 1800 man op de been. Een unicum voor Nederland, als je bedenkt dat mensen hier maar moeilijk te organiseren zijn, zeker zonder vakbond of politieke partij. De opkomst was dan ook ver boven mijn verwachting. Het klinkt misschien vreemd, maar mijn overtuiging is dat we in revolutionaire tijden leven. Occupy is naar mijn mening het eerste wereldwijde protest geweest tegen het financieel-economisch systeem waarin wij gevangen zitten. Een systeem, dat gebaseerd is op fictieve schaarste. Fictief, omdat er dankzij technologische ontwikkeling en automatisering helemaal geen tekorten hoeven te zijn. Door aan producten een bepaalde geldwaarde te koppelen, creëer je echter schaarste en daarmee ongelijkheid. Armen hebben immers niet de beschikking over geld om bijvoorbeeld voedsel te kopen. Terwijl er voedsel in overvloed aanwezig is en voor iedereen beschikbaar kan zijn, wat zowel de World Food Organisation (WFP) als de United Nations Food and Agriculture Organization (FAO) bevestigen.'

Leg eens uit hoe dit systeem van fictieve schaarste werkt? 'De fictieve schaarste, zoals we die kennen, wordt in stand gehouden door de multinationals en de banken, die hier het meest prominent aan verdienen. Banken creëren geld uit lucht, want sinds het loslaten van de goudstandaard vertegenwoordigt geld geen reële waarde meer. Dit bijdrukken van geld zorgt voor inflatie – het minder waard worden van geld – en is

zo een belasting op ons gezamenlijk geldbezit. Je zult meer moeten werken voor dezelfde welvaart. Tenzij je genoeg geld op de bank hebt om deze inflatie te compenseren, zal je er op achteruit gaan. Ongelijkheid zit zo ingebouwd in het geldsysteem. Vervolgens zal voor het terugbetalen van de rente geld uit de al bestaande geldcirculatie gehaald moeten worden. Dit moet ergens vandaan komen en meer leningen zullen aangeaan moeten worden. Schuld door rente, vereist meer schuld en creëert meer rente. Dit is een exponentiële ontwikkeling die geen stand kan houden, te vergelijken met een piramidespel. Een piramidespel waarbij enerzijds rente over schuld of anderzijds rente over geldbezit eveneens een ingebouwde vorm van ongelijkheid in het geldsysteem is. We jagen met zijn allen het schaarstegoed geld na. Het middel dat slechts enkelen van ons de toegang tot de overvloed verschaft. We offeren er zelfs acht uur van onze dag voor op. Feitelijk zitten we gevangen in schulden.'

Hoe zou naar jouw mening het schaarstevraagstuk opgelost moeten worden?

'Door technologische ontwikkeling en automatisering zou er helemaal geen schaarste hoeven zijn. Daar waar overvloed aanwezig is, vervalt immers de noodzaak van geld. Tenminste, zolang deze overvloed ook geautomatiseerd tot stand is gekomen en de arbeidskosten komen te vervallen. Vrijwel al onze materiële goederen zijn geautomatiseerd tot stand gekomen of kunnen geautomatiseerd worden. De vrijheid van handenarbeid en arbeid in de dienstensector geeft ruimte voor een nieuw tijdperk. Een tijdperk waarin geld overbodig zal zijn. Met technologie komt eveneens de mogelijkheid tot decentralisatie. De nieuwe vraag wordt nu hoe we onze productie – zoveel mogelijk lokaal – aanpassen aan de draagcapaciteit van onze omgeving. En in een wereld waarbij duurzaamheid en niet consumptie het succes bepaalt, is er veel mogelijk. Zo hoef je niet langer te werken om je energierekening te kunnen betalen, want middels persoonlijke groene stroom kun je jezelf voorzien, heb je een overvloed aan voedsel dankzij hydrocultuur en heb je allerlei producten in en rond het huis dankzij 3D-printers.

De mogelijkheden in decentralisatie van technologie bieden ons de weg naar duurzaamheid en individuele vrijheid en ondermijnen de machtsstructuren die door schaarste gecreëerd zijn. Een wereld waarin men vrij is zijn ambities en passies na te leven. Een maatschappij die ruimte biedt voor een zorgzame omgang met elkaar en ons verlost van de individuele rat race naar het geld. Een ideaal dat zowel liberalen als socialisten zou moeten aanspreken.'

Je schetst nu een zeer ideaaltypische maatschappij, waarin mensen vreedzaam naast elkaar leven en iedereen gelukkig is. Is dit wel realistisch?

'Ja, want je gaat teveel uit van de competentiegerichte maatschappij waarin wij nu leven. Van een samenleving waarin iedereen vooral bezig is met overleven. De mens is niet van nature slecht, zo hebben wetenschappers als Sapolsky en Frans de Waal wel bewezen. Zij stellen dat de menselijke genen door de omgeving gestuurd kunnen worden. Wanneer het individu in vrijheid kan leven en volledig zelfvoorzienend is, verdwijnt de noodzaak tot concurrentie en daarmee ongelijkheid. Een mooi voorbeeld in deze is Jos van der Veen, onlangs genomineerd tot 'Groenste Groninger', die onder andere zijn eigen groente en fruit verbouwt met behulp van aquacultuur. Bovendien heeft hij zonnepanelen en een zonne-boiler.'

Hoe probeer jij (als coördinator van Zeitgeist Nederland) mensen van jouw ideeën te overtuigen?

'Niet. Ik probeer vooral mensen aan het denken te zetten. Ze uit te dagen om zich te verdiepen, nieuwsgierig te zijn en zichzelf vragen te stellen. Uiteindelijk zal bewustwording vanuit het individu zelf moeten komen. Zeitgeist is ook niet een traditionele beweging met een leider en volgelingen, maar een verzameling van autonome individuen, die zichzelf scholen vanuit de wetenschappelijke methode en vervolgens via internet en bijeenkomsten ideeën met elkaar delen. Doel daarbij is niet om tot definitieve antwoorden te komen, maar elkaar een bepaalde denkrichting mee te geven. Pragmatisme is daarbij belangrijk, want je kunt alleen verandering teweeg brengen als ervaring of onderzoek laat zien dat iets

werkt. Als voorbeeld noem ik duurzame energie. In Duitsland zijn ze daar erg ver mee. Volgens de meest positieve prognoses zal in 2022 50% van de energie in Duitsland groen zijn. Simpelweg omdat mensen inzien dat het goedkoper en beter voor het milieu is. Duurzame energie, die grotendeels (zo'n 70%) opgewekt en geleverd wordt door individuen, MKB en coöperaties. Dit is voor mij een teken dat we langzamerhand op weg zijn naar een duurzaam tijdperk. Het is aan een ieder van ons – en zo samen – om het vorm te geven.

Seth Lieveuse (27) is blogger bij limpidus.org en coördinator van Zeitgeist Nederland. Tevens was hij een van de initiatiefnemers van Occupy Amsterdam.

MEER WETEN?

Voor meer informatie over Seth Lieveuse en zijn ideeën zie zijn weblog: www.limpidus.org

Voor de Zeitgeist-beweging: www.zeitgeestbeweging.nl

De aflevering van Tegenlicht, 'power to the people': tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2012-2013/power-to-the-people.html

Vooraanstaand econoom Jeremy Rifkin, die pleit voor een duurzame samenleving waarin iedereen zelf energie opwekt en uitwisselt: youtu.be/m9wM-p8wTq4 en youtu.be/17AWnfRc7g of zijn boeken *The Third Industrial Revolution* en *The Empathic Civilization*

Stresslezing professor Sapolsky: youtu.be/XvMQQsyPirM

Nominatie 'Groenste Groninger', Jos van der Veen: groestegroninger.nl/inzendingen/jos-van-der-veen

TOT BESLUIT

Tekst: Arjan Vliegenthart

Met deze Spanning wil het Wetenschappelijk Bureau een aanzet geven tot een debat binnen de SP over de democratisering van de economie. De komende tijd zou het goed zijn wanneer afdelingen zich een mening vormden over wat er in deze Spanning naar voren wordt gebracht. Welke initiatieven en gedachten spreken ons aan en wat staat ons de komende jaren te doen om de greep van de politiek en de samenleving op onze economische ordening vorm te geven en te versterken? Als het goed gaat, levert dat komend voorjaar inspirerende regioconferenties op en kan onze partij op de laatste Partijraad voor de zomer de oogst van onze gemeenschappelijke inspanningen binnenhalen. Daarmee kan de SP zich opnieuw bewijzen als de partij die voorop durft te gaan in de strijd voor publieke voorzieningen, eerlijke werkomstandigheden voor iedereen en een inrichting van de economie die duurzaam is voor mens en milieu.

Het idee dat democratisch toezicht op de samenleving gewenst is, is relatief nieuw. Dat geldt al helemaal voor democratisch toezicht in de economische sfeer. In de Franse Revolutie – met haar effecten op heel Europa en de rest van de wereld – werd voor het eerst vurig gepleit voor maatschappelijke vernieuwing, gebaseerd op vrijheid, gelijkheid en broederschap. De Franse Revolutie ging ten onder maar leidde ook tot een eerste democratiseringsgolf in Europa en Amerika. Overheden zouden voortaan aan regels gebonden moeten worden in plaats van te regeren bij de gratie Gods. Burgers zouden beschermd moeten worden tegen autoritaire machten. En meer mensen dan koningen, keizers en aristocraten zouden invloed op belangrijke beslissingen moeten krijgen. De rechtsstaat verscheen aarzelend aan de horizon en de nieuwe idealen over een beter ingerichte samenleving zetten mensen in vuur en vlam, hoewel de verwerkelijking moeizamer was dan gedacht.

In de tweede helft van de 19de eeuw kwam een tweede democratiseringsgolf op gang. Was politiek tot die tijd een zaak voor aristocraten en vermogende burgers, met de Industriële Revolutie begon ook de arbeidersklasse – producent van zoveel nieuwe rijkdom – zich nadrukkelijker te roeren en eiste haar recht op respect en vertegenwoordiging op. Dit leidde tot de strijd om sociale wetgeving enerzijds en het algemeen kiesrecht anderzijds. Sociale wetgeving legde ondernemers aan banden bij het gebruikmaken van de arbeidskracht van werknemers en verplichtte gaandeweg de overheid garanties te regelen voor bestaanszekerheid, bij ziekte, werkloosheid en ouderdom. Het algemeen kiesrecht gaf de ‘verworpenen der aarde’ formeel toegang tot de politieke besluitvorming. Na de Tweede Wereldoorlog volgde een nieuwe golf, de democratisering van de privéwereld. Vooral in de jaren ‘60 kwamen de traditionele gezagsverhoudingen onder grote druk te staan. Autoriteit bleek niet langer een statisch gegeven. De kerk verloor haar almachtige invloed op het privéleven, de man was niet langer het hoofd van het gezin. Vrouwen werden wettelijk handelingsbekwaam in de jaren ‘50 en manifesteerden hun wil om als gelijkwaardig behandeld te worden in opeenvolgende feministische golven. Jonge mensen eisten respect en het recht om mee te beslissen in plaats van onderdanig te moeten zijn. De kiesgerechtigde leeftijd ging omlaag en er kwam een minimumjeugdloon. Op universiteiten roerden studenten zich tegen de ongefundeerde almacht van de professoren en eisten medezeggenschap, over de organisatie en zelfs over de inhoud van het onderwijs. Burgers werden mondiger en kritischer en gingen meebeslissen over hoe de samenleving eruit zou moeten zijn. Inspraak werd een bekend fenomeen bij de herinrichting van woonwijken en veel andere zaken die burgers raakten.

Naast de democratisering van de politieke en de privé sfeer bleven velen ijveren voor de democratisering van de economische verhoudingen, omdat zij dat zagen als de kernkwesitie. In de jaren ‘70 richtte links Nederland veel van haar aandacht daarop. Het centrumlinkse kabinet - Den Uyl zette voorzichtig in op betere spreiding van kennis, inkomen en macht. Anderen – waaronder de piepjonge SP – vonden dat democratisering van de economie nog veel verder moest gaan. Zonder macht over de economie zou de democratie altijd een gemankeerde zijn. Programma’s van vakbonden en linkse partijen spraken zonder schroom over het onder democratisch toezicht brengen van banken en grote bedrijven.

Sinds de jaren ‘80 van de vorige eeuw is deze discussie verstomd. Ten onrechte, hebben wij altijd gevonden. En de huidige economische crisis geeft ons gelijk. Probleem is dat de meeste politieke partijen inmiddels volledig vervreemd zijn van dat thema. Zij laten hun denken en doen goeddeels bepalen door de vraag hoe de markten erop zullen reageren. Ideologisch zijn ze vrijwel allemaal bewoner van het liberale huis geworden. Dat geldt niet voor de SP. Aan ons is het daarom om het voortouw te nemen nieuwe toepassingen te ontwikkelen die het democratisch toezicht op de economie kunnen vergroten en daarmee dienstbaar zijn aan de menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit in de samenleving.